

EDİBİYAT DERGİSİ

81

behçet necatigil

ilhan berk

salah bîrsel

özdemir asaf

metin eloğlu

ali yüce

şevket yücel

refik durbaş

tomris uyar

halil uysal

tuncer uçarol

paul chauchard

bertan onaran

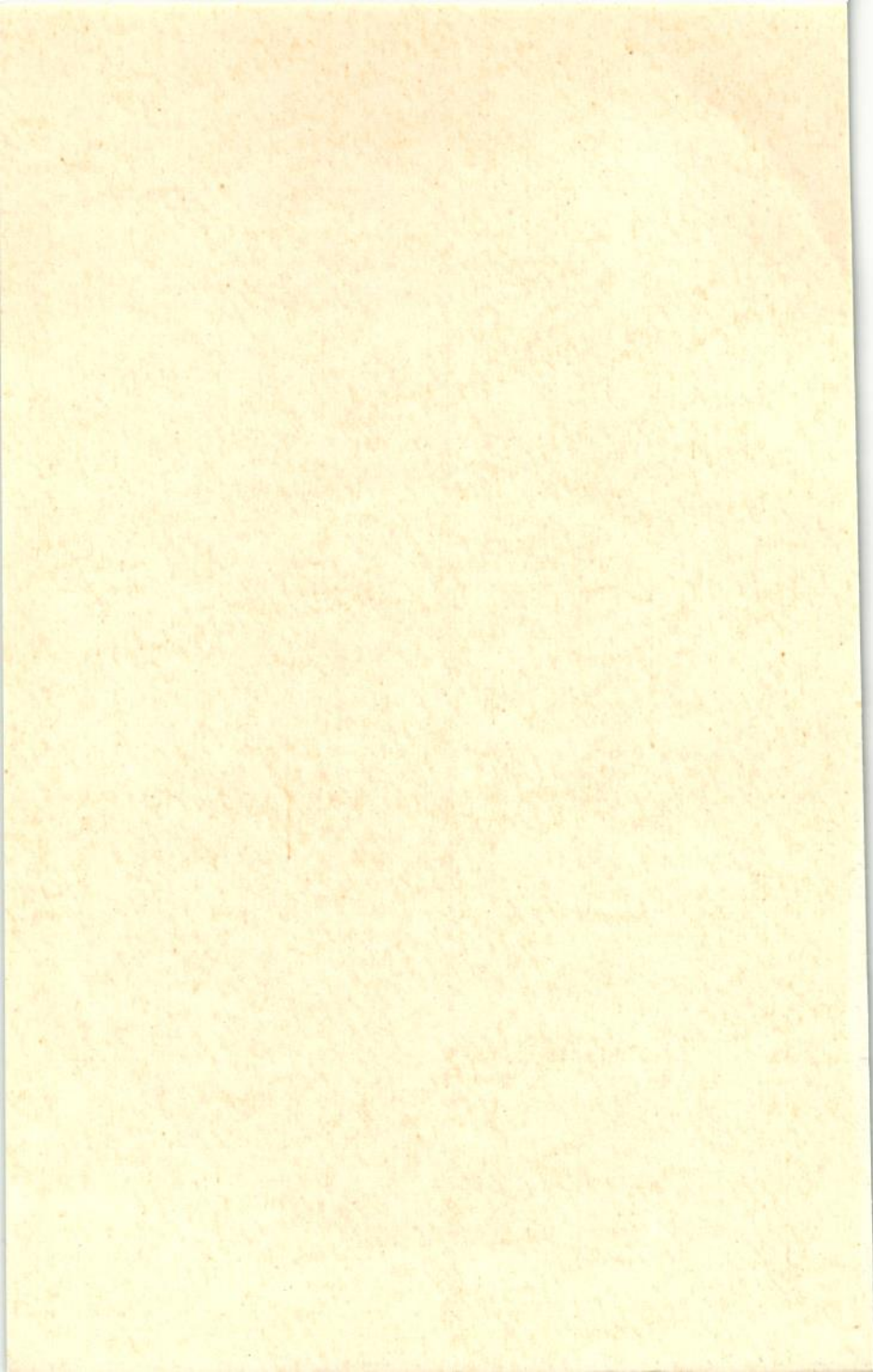
ragıp gelencik

fethi naci

ali yanardağ

SO
YUT

TEMMUZ 1975 / 10 LİRA

EDEBİYAT DERGİSİ

SAYI 80 — TEMMUZ 1975

bu sayıda :

behçet necatigil / ilhan berk / salâh bîrsel
özdemir asaf / metin eloğlu / ali yüce
şevket yücel / refik durbaş / tomris uyar / halil uysal
tuncer uçarol / paul chauchard / bertan onaran
ragıp gelencik / fethi naci / ali yanardağ

sahibi ve sorumlu yönetmeni :

halil ibrahim bahar

yönetim yeri :

ankara hanı 4/44, ankara caddesi - istanbul

havale ve yazışma :

halil i. bahar, mithatpaşa caddesi 19/3, beyazıt - istanbul

sayısı 10, altı aylığı 60, yıllığı 120 lira

yabancı ülkelere 180 lira

dizgi: met/er matbaası, tel: 28 28 90 - baskı: ze basımevi

kapak baskısı: reyo ofset, tel: 22 78 08

**SO
YUT**

Dergimizin

Soyut Yayınevi ve yayınları ile
hiç bir ilişkisi yoktur.

şiiirler

behçet necatigil

HAZIR GIYİM

Gövdem dökölüyorsun, gel kızma, bir öneri:
Vitrinde mankenler, bir mağaza
Son moda giysileri.

Yüzler dönük boşluğa, kimi üzgün gülümser,
Zamana bakanlara
Aldırmaz gibi kimi.

Seçemezsin bilirim kendine göresini —
Sen bir şey yapmayacaksın,
Onlar donatacak seni.

EK SAYFA

Evlerden biri on beş
Acıydı, hastalıktı.
Yirmi korku, yandı otuz
İki mum karşılıklı.

Kır düşler koyunları kırkın;
Söndü yarı lambalar, elli.
Bir dolu defter, yazdığın
Bu şimdi, bu hangi?

UMMA

Sizi kötü tanıtırlar
Bir gün tanışırsınız
Önlemeye kalkmadınız
Anlarlar.

Sıcak tutan soğuklarda
Bir eski yün fanila
Silâhınız kışlara —
Anlarlar.

Yazmak neyi, ne kadar
Kim, neyi tam karşılar —
Yaza ummal

Ölmemizle kalırız
Olmadık yerde
Fazla ummal

KOY MALI

Geleceğim — bir not kapıya.
Temelli gidiyorsak
Dayanılmaz bir şeyler olmalı.

Bilinmez, hava neye çevirir
Kâğıtlar, pencere
Bir ağırlık koymalı.

safiye ayla

ilhan berk

Sadettin Kaynak'ın bir şarkısını söylüyor Safiye Ayla. Ölçülü, düzenli. Ölçünün, düzenin kendisi gibi.

Sola eğmiş biraz başını, belli 'Yanık Ömer'i söylüyor. Bir burukluk türküsünü ve Çankaya'da.

Hep yüzüne düşüyor saçları. Suskun, alımlı ve bir su gibi duru.

Göz ucuyla bakıyor Udi Nevres'e, Tamburi Refik Fersan'a ve dalıp gitmiş ve yeleğinin bir düğmesini açmış Atatürk'e.

Sağ başta duruyor Yesari Asım, Mesut Cemil ve yok nedense Dervişzade İbrahim ve Sadettin Kaynak.

Tıs yok ve tetikte herşey ve bir yıldız kaymış gibi arı gök.

Yalnız o derin, aydınlık diri. Bir hüznü yazar gibi.

Düşmüş bir hüznü (sanki bir yaprak ağmıştır, sarı bir yaprak, bir göğün orda).

Yavaşça kalkmış sağ kolu. Bir tizliği mi vurguluyor? Bir tizlik, sokakları bilen.

Dik durmuş. Akkavaklar, selviler gibi dik, yalın. Ama biliyor rahat değil.

Biliyor uzak dörtyol ağızlarından (topraklı, taşlı, ince uzun yollar, ince uzun otlar).

Bir karasevdalı. Bungun, içli, ezik.

(Bir Darüleytamlı değil midir? Bir yetim. Kara, kuru bir çocuk. Kendi kendine oynayan.

Öyleyse vuracaktır).

Bakıyor. Dünyaya ilk gelmiş gibi de şaşkın, utangaç (bir sokak sanki birden bir denizi kesiyordur).

Bakıyor açık seviye, güneşlere, isyana. Saçını hâlâ onun için düşürmez mi?

İşte şimdi de ben fakir onu dinlerken de öyle değil mi? Güzelim ağzı büyük, çoğul. Bir delta.

(Yavaş yavaş akan sular, pat diye şafaklar, evler, kahveler, çarşılar).

Siyah, lame pantolonlu ve tünikli. Ama sokakta gibi rahat.

Rahat çünkü sellerde gezmiş ve bataklık otları kurutmuştur sarı okul defterlerinde.

Onun için birden yükseltip sesini **'Yaşlı gözlerimi kuruttum bu gece'** diyecektir (bir çıkma yapıp Osman Nihat'a.

Gözlerini hep önüne düşüren Osman Nihat'a). Bıkıp dar sokaklardan ve açarak mendilinin uçlarını.

Canı biraz gönüller mi bükme istemiştir? **Alabanda'da, Kıralıçe Mimoza'sı** değil midir çağının.

Bir horanta, hovarda çağın (tabancalar, pusatlar, güller, bıçaklar).

Ah'lar, ısıklar, gözdağlarıyla büyümemiş midir hem? Uçar onun için etekleri.

Bakıyor erinçli, yoğun, güvenli. Biliyor ki bir sesi yazmıştır en ince kâğıtlara.

Acılı bir sesi. 'Böylece anladım acıyı, kökenimi' deyip.

Duruyor işte, yalın, pürüzsüz ve sürçmesiz. Kaynak suyu gibi arı.

kel bayır soruları

salâh bîrsel

1 numaralı halk düşmanı Al Capone on yıl süreyle Amerika'lıları titretmek üzere 1919'da Şikago'ya ayak bastığı vakit şöyle demiştir:

— Çiçeklere bayılırım. İster demet halinde, ister çelenk halinde, bütün çiçeklere biterim.

Amerika'nın ulusal katillerinden Büyük Jim de kendini haraca bağlamak isteyen bir azıyı temizletince, işin başarıyla sonuçlandığı haberini getiren adamına şu tembihte bulunur:

— Bana unutturma da cenazesine gül gönderelim.

Amerika'lı gangsterlerin tümü böyledir. Canlarına kıydıkları kişileri, ya da kendi kendilerine cartayı çeken dostlarını toprağın gizlisine yerleştirecekleri zaman, onları çiçeğe boğarlar. O'Bannion'un cenazesine gelen çelenkleri taşımak için 29 araba gerekmiştir. Al Capone'in cenazesi ise — çünkü öldürenler de ölür — daha çok çiçek toplar. Ona Amerika'nın dört bir bucağından çelenkler yollanmıştır. Mezarının üstüne serpiştirilen kırmızı güllerin değeri ise beş bin doları aşar.

Şikago'lu gangsterler içinde çiçekçilik yapanlar da vardır. Ne ki, bu daha çok onların kirli işlerini polisin gözünden saklamaya yarar. Bir de çiçeğe ödenecek paranın bir yabancıнын cebine akmasını önler.

Kadın kasabı diye bellenen Landru da — Mahkeme onun suçunu saptayamamıştır — çiçeğe karşı olmadığını, ortadan kaldırdığı kadınların yakınlarına mimoza göndermekle açığa vurur.

Görülüyor ki, ekmeklerini insan kanına bananlar çiçeksever görülmeye, ya da çiçeklerin yanında durmaya çokça önem verirler. Ama

her zorba, her halk düşmanı böyle değildir. Hitler'in başmimarı Albert Speer — 1942 yılında Führer onu Silâhlanma Bakanlığına da getirmiştir — bize onun çiçeklerle pek alışverişi olmadığını anlatır. Speer'in demesine göre, 1933 yıllarında Alman işçilerinin çalışma koşullarını boncuklarla donatmak, dinlenme saatlerini cümbüşlü kılmak amacıyla kurulan bir örgüt Almanya'daki işverenleri, işyerlerine çiçek saksıları yerleştirmeye zorlamıştır.

Gelin görün ki Führer, bu düşüncelere hiç de ilgi göstermez. Her zaman, her planın en ince ayrıntısıyla uğraşan Hitler, kendisine çiçeklerle sağlanan güler yüzlü çalışmalardan açıldığında söylenenleri hiç mi hiç umursamayacaktır.

Hitler'in çiçeklere kapalı olduğu 1934 yılında Berlinli kadınların kendisini Anhalt istasyonunda karşılamaya kalkıştıkları gün daha iyi anlaşılır. Berlinli bayanlar Führerlerine çiçek sunacaklardır. Onun en çok hangi çiçeği sevdiğini bilmedikleri için Propaganda Bakanlığına başvururlar. Müsteşar, herkesin — Hitler'in emirsubaylarını da unutmadan — bilgisini yoklar. Kimse Hitler'in çiçek sevip sevmediğini, seviyorsa hangisine baygın olduğunu çıkaramaz. Sonunda birileri çok az raslanan ve Baviera'da — Hitler'in memleketi — yetişen aslanayağı çiçeğini ona yamar. O günden sonra da aslanayağı — yakıştırmalar bu yolla yaygınlık kazanır — «Hitler'in çiçeği» diye anılmaya başlar.

Ne var, Führer'in doğa karşısında içinden çiftetelli oynadığı da olur. Ama o, doğayı uyumlu bir yeşilliği ve gölgeliği dile getirdiği vakit değil, içine korku salan uçurumları iskambil kâğıtları gibi ayaklarının altına serdiği vakit sever. Çünkü okuntuları yerli yerinde uçurumlar onda bir benbenlik duygusu uyandırır.

Doğrusu Hitler tam bir büyüklük budasıdır. O, bin metre kare tutacak odalar, dört yüz bin kişilik spor alanları, 120 metre genişliğinde caddeler, 100 metre yüksekliğinde kemerler ardından koşmuştur hep. Çiçekler şöyle dursun, onda çocuk sevgisi bile yeşermemiştir. Çocukların duygularına yaklaşacağına, mavi gözlü, sarışın, zeki ve sağlıklı olup olmadıklarına bakar. Ona göre çocuklar sadece yeni kuşakların, savaşa sürülecek erlerin bir mustucusudur.

O, kendi çocukları olmasını da istememiştir. Onların, büyük önderlere ayakbağı olacaklarına da inanır. Evlenmekten boyuna kaçışının nedeni de burdadır. Bir neden de büyük adamların çokluk yeteksiz çocuklar peydahladığı saplantısından kendisini kurtaramamasıdır. Goethe'nin oğlunu buna sık sık örnek gösterir.

Hitler'in bilge kişilerle ilişki kurmaktan kaçındığı da bir gerçektir. Sofrasında hemen hemen her akşam şöförü Schreck, pilotu

Bauer, fotoğrafçısı Hofmann, Basın Bürosu Şefi Doktor Dietrich, kendini korumakla görevli SS şefi Sepp Dietrich, Albert Speer, özel doktoru ve emirsubaylarından başka kimse bulunmaz. Öğle yemeklerinde, bunların yerini daha çok Münih'ten gelen eski arkadaşları alır ama, onların arasında da dişe gelir biri yoktur. Hitler, bu toplantılara Goebbels'i de yaklaştırmaz. Göring ise, ayda iki, üç kez gelirse gelir. Ama onun seyrek görünmesinin nedeni başkadır. O, Hitler'in sofrasında yenilen yemeklerden memnun kalmaz. Ordan yarı aç kalkar.

Hitler'in ruh pekliliği her akşam yemekten sonra seyrettiği filmlerde de kendini belli eder. Bunları Goebbels'le birlikte kendisi seçer. Göz dolduran, cafcacılı filmlerle aşk filmleridir bunlar. El verdiğince Jannings, Rühmann, Henry Porton, Lil Dagover, Olga Tschecowa, Zarah Leander, ya da Jenny Jugo'nun yapıtlarını yeğler. İnce duygulara dönük kurdelalarla güldürülerin, spor ve sanat filmlerinin yanına hiç yaklaşmaz. Kimi zaman, bir gecede, iki film seyrettiği de olur. Haber filmleri de cabası. Ama buna film mi dayanır? Bu yüzden bir kurdelayı iki, ya da üç kez oynattırdığı da görülür. Bu arada, Almanya'da geçilmesi yasaklanmış filmleri de savsaklamaz.

Onun tiyatrodan doyumluk aldığı da çok su götürür. Yalnız operetleri kovalar. **Yarasa**, **Şen Dul** gibi suyu çıkmış oyunların yeni bir sahne düzeni oldu mu, çat, o akşam ordadır. **Yarasa**'yı, sadece Albert Speer'le, 4-5 kez seyretmiştir. Varyete tiyatrolarına, çıplak peri kızlarıyla dolu, saçma sapan rövülere de büyük değer gösterir. Bu süpürütülöklere gidemediği vakitler, bu işle adamlarından birini görevlendirir. Ona, ne gördüyse en ince ayrıntısına değin anlatır.

Başmimarı, zaman zaman, kendisine ünlü bir sanatçı, bir piyanist, bir bilim adamı çağırmayı, renksiz gece toplantılarına biraz canlılık kazandırmayı önerirse de Hitler onu büyük bir şaşkınlığa uğratarak şu karşılığı verir:

— Sanatçılar böyle toplantılara gelmezler.

Speer, yıllarca sonra, anılarını yazarken şöyle diyecektir:

— Anlaşılan Hitler anlamsız ve bayağı gününün son saatlerine büyük bir önem veriyordu. Onun düzeninin bozulmasını istemiyordu. Sık sık şunu gözlemledim ki o, herhangi bir alanda kendinden üstün biriyle karşılaşmaktan sıkıntı duyardı. Onlara ancak resmî toplantılarda katlanabilirdi. Belki benim gibi çok genç bir mimara — 1933 yılında Speer daha 26 yaşındadır — bağlanmasının nedeni de budur. Benim karşımda aşağılık duygusuna kapılmazdı.

Führer, ordunun başındaki yetenekli generallerden de hoşlanmaz. İlk fırsatta onların yerine ıvırvırları getirmiştir. 2 temmuz 1938 gü-

nü ise, sorunu kökünden çözer, kendini başkomutan ilân eder.

O, kadınlara da bana mısın demez. Onları sırası düştükçe aşamamaya bakar:

— Önderler ilkel ve budala kadınlarla yaşamalıdır. Düşünün, işlerime burnunu sokan bir kadınla düşüp kalkmış olsaydım, halim nice olurdu! İnsan dinlenme saatlerinde başını dinleyebilmeli.

Hitler bu sözleri metresi Eva Braun'ın — onunla ancak intiharından 36 saat önce evlenecektir — önünde söylemekten de çekinmez. Salonunda başka kadınlar bulunduğu anda ise, zeki kadınlardan hoşlanmadığını açıklamayı alışkanlık haline getirmiştir.

Kadınlar karşısında Mussolini de hemen hemen aynı şeyleri düşünür. Onlara edilgen bir varlık gözüyle bakar. Erkeklerle bir etkisi olabileceğini kabul etmez. Ona göre kadın, çözümlenmesi gereken bir yaratıktır. İtalyan Devleti içinde kadının adı okunmamalıdır.

Mussolini bu eğilimini metresleriyle ilişkilerinde de açığa vurur. Onlara hiç de kibar davranmaz. Ne çiçek, ne esans, ne de şeker gönderir. Yalnız, arada bir, para yardımı yapar. O da birkaç yüzlükten öteye geçmez.

Napoléon da, kadın konusunda, Hitler'le Mussolini'den pek aşağı kalmaz.

— Ben sarayımda, der, kadınların saltanat kurmasını hiçbir biçimde istemem. Onlar IV. Henri'yi olsun, XIV. Louis'yi olsun mas-kara etmişlerdir. Benim işimse bu prenslerinkinden zordur. Kaldı ki, Fransızlar artık başbuğlarının dile düştüğü metreslerini ve sevgililerini bağışlamıyacak kadar ciddileşmişlerdir.

Napoléon merdivenaltı oynaşlarını üzmeyi de hiç geriye atmaz. Bunlardan birini bir kez saatlerce çalışma odasının bitişiğindeki yatak odasında bekletmiş, ilkin «Soyunsun, yatağa girsin!» haberini gönderdiği halde, sonradan «Kalksın, gitsin!» buyruğunu kondurmuştur.

Merdivenaltı dalgacıları kendine tutulduğu vakit de — bunlardan biri de karısı Joséphine'in hısımlarından Stéphanie'dir — onları elinin tersiyle yanından uzaklaştırmakta duraksamaz. Bu arada kendisini basmaya gelen karısını kovmayı da göze alır.

Amma bunlar, Avrupa'yı çizmelerinin altında ezelediği yıllardır. O yıllarda şöyle demekten de çekinmeyecektir:

— Aşk, ikili bir budalalıktır.

Nedir, bunu, daha çok, kendisini herkeslerin gözü önünde aldatan, gülünçleştiren Joséphine'den hıncını almak için söyler. André Castellet onun Yurttaşlar Yasasına biçim verirken de aynı hıncı içinde olduğunu, bu yüzden de yasada kadınların erkeklerle eşit tutulmadığını yazar.

Doğrusunda o, yaşamı boyunca sevdiği dört kadına (Désirée, Joséphine, Marie Walewska, Marie-Louise) saygısını hiç yitirmemiştir. Polonya'da Marie Walewska'ya çengelini attığı günlerde bile Joséphine'e olan sevgisi, hiç mi hiç, eksilmemiştir. O zaten Joséphine'i her vakit yüceltmiş, ona umur göstermiştir. Yalnız bu, Marie Walewska'nın önünde diz çökmesine, onu gönlünün pıtpıtlarına inandırmak için yeminler etmesine engel olmaz. Marie-Louise'e abayı yaktığı vakit ise Marie Walewska'yı büyütür yüreğinde.

Denilebilir ki Napoléon, Hitler'le Mussolini gibi zorba bir ruh taşıdığı halde — onun Mısır'da 3.000 savaş tutsağını denize gönderip boğdurduğunu unutmayalım — yaptığı işlere sık sık yüreğini de karıştırır. Onun acıması bol bir insan olduğunu Al Capone de anlamıştır. Ne ki, bunu anlamak için Alkatraz hapis damına girmek, orada onun üzerine tam 647 kitap okumak zorunda kalmıştır. Sonunda da Napoléon'la kendisini aynı kantarın üstüne çıkararak şöyle demiştir:

— Napoléon iyi kalpli olduğu için, benim gibi yenik düştü. Austerlitz Savaşından sonra Rus Çarını ezebildirdi. Yapmadı bunu. Onunla dost olmayı yeğledi. Saçma ki saçmal insan hiçbir vakit kötek attığı, acıdığı, yani onurunu kırdığı kişinin dostu olamaz. Tek bir yasa vardır: Düşmanının gırtlığına sarıldinsa onu sıkacaksın. Napoléon sıkmadı. Sonuç: yedi yıl sonra Çar onun boğazına yapıştı. Ama o sikti. Acıma her vakit büyük bir güçsüzlüktür. Yaşamın yasası budur. Ne denir? Belki de öyledir.

Binlerce solucanı — başlarını ısırarak — kötürümleştiren, onları toprak altındaki sarayında salamura yatıran köstebekler de, Auschwitz, Dachau, Ravensbrück, Buchenwald, Treblinka kamplarında 6 milyon Museviye ölüm gazları içiren zorbalar da Al Capone'ye karşı çıkmaz sanırım.

Ama acımasızlık hakkı köstebeklere, eli maşalılara, siyasal katillere tanınacaksa, yüreğine ateş basanlara ne diye tanınmamalı? Brecht'e sorarsanız —ki sormak gerekir— o, bu hakkın sadece ezilenlerde olduğunu bile söyler:

— Büyük siyasal katillerin başını ezmeli. Hem de gülünç yanlarını göstere göstere. Çünkü onlar gerçekte büyük siyasal katil değil, büyük siyasal cinayet tecimenleridir. Bu da çok ayrı bir şeydir.

Evet çok ayrı bir şeydir.

Gelgelelim bu ayrılık, bugüne değin kaç cinayet tecimeninin iş-tahını geriletmiştir?

İşte kel bayıra çift tutarken — yaptığımız hep budur — sorulacak sorulardan biri daha.

şiiirler

özdemir asaf

ÖLÜMLER

Ne zaman bir yakını ölse birinin,
Onu ilk-ölüm sanır kalır o.

Ne zaman bir sevdiği ölse birinin,
Onu en-ölüm alır kalır o.

Ne zaman bir saydığı ölse birinin,
Onu hep-ölüm bulur kalır o.

Ne zaman bir bildiği ölse birinin,
Onu son-ölüm sayar kalır o.

Ne zaman bir umduğu ölse birinin,
Onu yok-ölüm duyar kalır o.

Ne zaman bir herşeyi ölse birinin,
Kendini ölümlerde yaşar kalır o.

Ne zaman bir kendisi ölse birinin,
Ölümlerde kendini yaşar kalır o.

BİLMEK

Tutkuların evinde savaş kırıkları var;
Kül olmuş bir bütün'ün yonga yanıkları var.
Eski özlemlilerin yeni bahçelerinde
Anı kuyularının suskun çığlıkları var.

AYRIK EŞİTLİK

Gördüler ayrı-ayrı vardıkları yerde,
Sonsuzadek sürececek yanlışlıklarını.
Gördüler ayrı-ayrı kaldıkları yerde,
Ayrı-ayrı büyüyen yalnızlıklarını.

O IŞIK

Ben yoksam, biliyorum, ben sende yokuz..
Sen yoksan, biliyorum, sen bende yokuz..
Ve de gözlerimizde bir o ışık ki;
O yoksa, biliyorum, biz bizde yokuz.

ISLIK

Ben benden de başlar, ben senden de başlar.
İlgi dışından da başlar, içinden de başlar.
Senden, benden, ondan sevi türküleri
Giderek yayılır, evrenden de başlar.

SUSMANIN İKİNCİ YÜZÜ

Şimdi bütün anmalar bir susmanın içinde..
Şimdi bütün susmalar bir odanın içinde..
Anlatmaya bir sözcük, bir bakış arıyorlar,
Önce sakladıkları bir adamın içinde.

balgam

metin eloğlu

Çağ, bir eriyik ki;
Taşcayın tüy de var tortusunda..
Kırıttık masal Pandora'nın kutusunda,
Başı öne eğik ki...

Tığ, bir yörük ki;
Yaylâdığı dağların kökü/kazınmış..
O ufarak söylentiler bir yazınmış;
Kışlak öyle büyük ki...

Çiğ, bir sarık ki;
Akca pusarığı en kara huyum..
Hangi sözlükteydi o deyim:
«insanın borkü, tilkiye kürk ki...»

Yağ, bir öğürük ki;
Ülke/bugün kustu-kusacak sanırsın..
Koyver kırsın tez/ayak, ko çarçabuk döksün;
Uykusuzu uyandıran çölde bir öksürük ki...

Bağ, bir kalabalık ki;
Uma elden-ele katışık yasak gazete..
Pek sökemesen de, bakıver şu özete:
Şiirce eki.

gökdelenler

ali yüce

1.

yanyana
dururlar da
tanımazlar
birbirlerini

küs mü ki
konuşmaz
gökdelen
duvarları

özlemezler
hiç kimseyi
anmazlar ki
çınlasın kulakları

geçirmezler
sevgiyi sıcaklığı
niye insan mı ki
gökdelen
duvarları

2.

bakışırılar
akşam sabah
görmezler birbirlerini
gökdelen pencereleri

ayrı açılıp
ayrı kapanırlar

ayrı gıcırdar
menteşeleri
niye düşman mı ki
göz göze gelmez
aynı evin
kapıları
pencereleri

3.

patır patır
patlamaz mı
serçesiz dam
damsız serçe
leyleksiz baca
çat ettiri
çatlamaz mı
ortasından
kokmaz mı
tuzsuz deniz
dağısız rüzgâr
kurumaz mı
sevdasız yürek
kuyularda
çürümez mi
takma güzellik
kirletmez mi
yıldızları
en temiz temiz yalan

4.

mini maksî
gökdelen
asansör
kuyu kova
kapı zil
sekban beyler
kaçıncı katta
bilmeyiz

kaç numara
bilmeyiz
şebnem hanımlar
tanımayız
 selam söyleyin
 lülüşlere
 söylemeyiz

5.

daha daha
nasılsınız
binnaz hanım
bir tane daha
buyurmaz mısınız
kanlı pastamızdan
 elimiz
 değmiyor vallahi
 sizi ne anmaya
 ne unutmaya
bu gülmeyi
nerden aldınız
sevdoş hanım
yakışmış yüzünüze
 kaç yaptırdınız
 bu dudakları
 burnunuz paris'ten mi
 kıyamıyoruz
 sizi övmeye
elimiz değmiyor
söz bulamıyoruz
üşeniyoruz
size sövmeye
 bi tane daha
 buyurmaz mısınız
 evrimci kanından
 yapılmış pastamızdan

6.

nerelerde
üşüyor şimdi

alın terinin
emeğin güneşi
yıkılınca
yalan yulan
değirmeni
kanlı ekmek
ağzınızı yakmaz mı
oynar çocuklar
sevgi geçmez
duvarların ardında
koşar çocuklar
ayaklarına
batmaz mı un çürükleri

ali yüce ile bir konuşma

şevket yücel

1 — Yıllardır yazıyorsunuz. Özgün çabalarınızla sanatta ucuz gerçekçiliği seçmediniz. Buna karşın şiirlerinizin eleştirel alana girmesi çok gecikti. Sizce bunun nedenleri nelerdir?

— Ucuz gerçekçiliği seçmeyişimin nedeni şiire olan saygımdandır. Gazete haberi ile şiiri birbirinden ayırma çabası içinde bir gerçekçiyim ben. Gerçekleri olduğu gibi aktarıp altına imza atmak işin kolayına kaçmaktır. Öyle olduktan sonra sanatçı denen kişinin ne gereği var?

Şiirlerimin bugüne değin yeterince eleştirilmeyişinin nedeni onları, kitaplaştıramamış olmamdır. Çünkü eleştirmenler yalnız kitaplar üzerine eğiliyorlar. Dergilerde çıkan şiirler üzerinde değerlendirme yapan yok pek. Herhalde bir ozanın şiirleri üzerinde bir yargıya varabilmek için bir çok şiirini bir arada görmek gerekiyor. Dergileri izleyip yargıya varmak da külfetli olsa gerek. Bu zorluğu birkaç kişi göze alabilirdi şimdiye dek. İlk bu kapıyı siz açtınız. Yeni Ortam'ın Eylül 1973 tarihli sayısında çıkan «Ali Yüce'nin Şiirleri» başlıklı yazınız ilgi ve dikkat çekti. Bunun ardından Mehmet Bayrak'ın daha geniş boyutlu bir eleştiri yazısı SOYUT dergisinin Mart 1974 sayısında yayınlandı. O yazıda şiir alanındaki çalışmalarımı yansıttı.

Adını anmaya değer, bir Serpil Savcıoğlu'nun SOYUT'un Ocak 1975 sayısında «Nuru'nun Oğlu Molla Ali Ve Düşündükleri» başlıklı yazısı... Yazıda «hakkı yenen sanatçılar» üzerinde duruyor Serpil Savcıoğlu. Beni de somut örnek gösteriyor. Bu arada Tekin Sönmez'e de sitemciklerde bulunuyor. Bu sitemlerle Tekin Sönmez arasında pek bağıntı kuramadım ben. Neyse, bunların dışında kalan çeşitli zamanlarda çeşitli kişilerin şiirlerime kısa değinti yaptıklarını anlatmaya gerek görmüyorum.

2 — Şiir üzerindeki gücünüzün eriştiği yoğunluğu biliyorum. Bunlardan kimileri dergilerde yayınlandı. Bunca uğraşından sonra şiirlerinizi kitaplaştırmak için baş vurduğunuz yerler oldu mu? Olduysa ne biçim yanıtlar aldınız? Yayınevleri yayın işlerinde geçerli bir yol izliyorlar mı?

— Evet şiirlerimin çoğu sanat dergilerinde çıktı, çıkıyor. Kitap yayınlatabadığımdan sesimi dergiler aracılığıyla duyurmaya çalışıyorum. Dergi sahiplerinin gösterdikleri anlayışı saygıyla anmak isterim. Ülkemizde kimbilir daha nice yıllar ozanlar, yazarlar dergi sahiplerine şiirlerini, yazılarını yayınladıkları için eğileceklerdir. Hem de beş para almadan. Üstelik kendi yazılarını parayla alıp okuyarak.... Kimseye sitem etmeye hakkımız yok. Bir sanat dergisini çıkarmanın güçlüklerini az çok tahmin ediyorum. Ne yapsın dergi sahibi?

Şiirlerimi yayınlamak için yayınevlerine baş vurma işine gelince... Bu iş biraz dolaşıkça. «Açma yaram kan gider» derim ben. Bugüne dek baş vurduğum kitabevi sayısını bilemem. Kimi hiç yanıt vermedi. Yanıt versinler diye mektubun içine koyduğum pullu, adresli zarf bile geri dönmedi. Yanıt verenler de saç tokası gibi eğri büğrü, içtenlikten yoksun düşünceler sundular.

Paranın fetiş durumuna getirildiği, en kutsal değerlerin bile para ile alınıp satıldığı bir düzende benim kitapçılara yerinmem usumun kenarından geçmez. Bu biline. Başkalarına sıkıntı olmaktan dikkatle kaçınıyorum. Şu gerçeği de biliyorum: En aslan kitapçı bile bir yerde bakkaldır. Ben de kitapçı olsam bakkallaşırım. Bindiğimiz trenin gittiği yere gideriz. Kitapçı, bir kitabı basacağı zaman, «Bu kaç kuruş getirir?» diye soracaktır. Sürümünden iyice emin olmadığı bir yapıtı basamaz. Bunda yerden göğe, gökten yere dek haklıdır. Ancaaaak... İşin bir de «ancak»lı yanı var ki benim de burada minicik bir sözüm olacak: Çoğu sanatçı kökenli olan bu yayınevi sahipleri gerçeği şöyle dosdoğru söylerlerse kendilerini mahkemeye mi verirler dersiniz? Haklarında dava mı açılır?

Yazılan bir mektuba olumlu ya da olumsuz karşılık vermek ilkin insanlık borcudur. Öyle arkadaşlar tanırım ki, filanca kitapçıyla ilişki kurmuştur. Kitabını yayınlamak istemiştir. «Gönder basalım, gönder inceyelim» denmiştir. Göndermiştir kitabını. Aylar, yıllar geçmiş ne kitap yayınlanır, ne de sahibine iki satırcık bilgi verilir. Yolları gözleye gözleye gözleriniz kararır. Ver ha mektup yazarsınız. «Ne oldu bizim kitap?» diye. Gene ses yok. Kitabın ne ölüsü bulunur, ne dirisi. Aynı şey bir kez de benim başıma geldi. Bir ünlüye, «Okur musunuz, yayınlanması için destek olur musunuz?» diye dosyamı yolladım. Beş ay, on ay bekledim. Bir haber yok! Mektuplar yazdım,

yanıt yok! On iki ay, on üç ay... Geçip geçip gidiyor. Adam uğrattıyorum, sorduruyorum, torpil koyuyorum. «Valla bilmem, galiba öyle bir şey olacaktı. Yitti sanıyorum.» Kitabı koparınca dek kolum ta omuzdan kopuyordu nerdeyse. Bu duymazlıkta mı bozuk düzenin yansıması? Artık insanda şöyle bir kanı yerleşiyor: Bir gün büyük kentlere yolum düşse, belediyede bir işim olsa, bu sanat çevrelerinden birine, «Arkadaş, belediyeye nereden gidilir?» desem söylemez. Valahi de billahi de söylemez....

3 — Taşrada kalan sanatçıların çalışmaları çoğunlukla boşa gidiyor. Emeğin değerlendirilmesi için büyük kentlere yerleşmek mi gerekiyor dersiniz?

— Evet taşradaki sanatçıların emeği değerlendirilmiyor. Büyük kentler sanatın üretme çiftliği gibi bir şey oluyor. Oralara yığılan sanatçılar, bir ölçüde de olsa bizlerden ayrımlı kimi olanaklar bulabiliyorlar. Gerek yayıncılarla, gerek birbirleriyle yakın ilişki içinde olmaları hayli fırsatlar yaratıyor kanısındayım. Ta Antakya'dan mektup yazıyorum. Adam yüzümü görmediği için aldırıyor. Kâğıt parçasının ağzı, dili yok. Atıveriyor bir yana. Ne var ki orada olsa insan, yakın ilişkiler kursa kuşkusuz işler başka türlü olur. Taşrada olanlar için durum bu işte. Bir mektup yazarsın, karşılığı verilse bile aradan aylar geçer. Hele o sanat tanrılarının vurdumduymazlığı karşısında büsbütün bun alıyor insan. Yazdıklarınızın üzerine gezdire gezdire su dökesiniz geliyor kimi zaman.

4 — Şiirinizdeki imge ve çağrışımlar üzerinde bir şeyler söyley misiniz? Toplumsal gerçekçilik size göre öz, biçim konusunda nasıl olmalıdır? Bu bakımdan günümüz Türk şiirini nasıl görüyorsunuz? Bu dediklerimi yanıtladıktan sonra bir şiirinizi sunar mısınız? Sevdığınız şiirlerinizden birini demek istiyorum.

— Birinci sorunuzu yanıtlarken değindiğim gibi gazete haberiyle sanatı birbirinden ayırma çabası içindeyim. Ozan, rapor yazan bir kimse değildir. Şiirlerimde imgeyle çağrışıma yer vermemin nedeni budur. Sözcükleri simgesel anlamlarında kullanmak düz anlatımın işidir. Tutanak yazan adamın işidir. Ancak, burada şiirde düşüncenin karşısında olduğum anlaşılmasın. Şiir ne tahta gibi kaskatı bir düşünce, ne de cıvık bir duygudur. Bunların ikisinin kaynaşması, emişmesidir. Düşünceyle duygunun karışarak erimesidir. Ben bunu yapmaya çalışıyorum ya, ne ölçüde başardığımı bilemem. İşte eleştiriyе bu yüzden gereklilik duyulur.

Toplumcu gerçekçilikte de ben bireşimciyim. Diyalektik ilişkileri hiç bir zaman usumdan çıkarmam. Öze biçim arasında diyalektik

bir bağıntı vardır. Karşılıklı etkileşim içindedirler. Özü biçimden ayrı olarak düşünemeyiz. Zaten biçim dediğim şey, «Özün örgenleniş düzene konusudur.» Günümüz Türk şiirinin onurlu sürece girdiği görü-şündeyim.

Bir şiirimi sunuyorum.

TUTKAL

Bir sabah uyandım baktım
Düşüm yastığıma yapışık
Şiir yazarken ölmüşüm
Dilime yapışık sözcükler
Çılgılığım tavana yapışık

Eğilip baktım pencereden
Rüzgâr damlara yapışık
Gözlerime yapışık Antakya
Ölü götürüyor üç beş kişi
Ayakları yola yapışık

Kime küsmüş nar ağacı
Çiçeklerini yere atar
Cellat üşür gölgesinde
Tere batmış darağacı
Ayakları köze yapışık

Sen nasıl baharsın böyle
Bütün kuşların tek kanatlı
Korkuları tüylerine yapışık
Ağaçların çiçek açmış
Acıları dallarına yapışık

Sen ne biçim uygarlıksın
Parmağın tetiğe yapışık
Özgürlük beslersin kafeste
Kadınların çiçek açmış
Sıcaklığı vitrinlere yapışık

Bir sabah uyandım baktım
Çürük bulutların altında
Takla atıyor kirli sular
Işığa sövüyor üç beş kişi
Kimlikleri yüzlerine yapışık

5 — Son yıllarda sanat yarışmalarının, ödüllerin sayısal çoğalımı birbakıma sevindiricidir kuşkusuz. Bu yarışmalarla ödüller üzerinde kısaca görüşleriniz? Varsa önerileriniz?

— Ödüllü yarışmaların çoğalması sanatımızın geleceği bakımından sevindiricidir. Yazının gelişmesi yönünden itici bir güç olabilir. Özellikle sanat çevrelerinden uzaktaki kişiler için bir kapı aralama olanağı çıkabiliyor. Ne var ki bu tutum geniş kapsamlı değildir. Bizim köyde şöyle bir deyim var: «Kırk kargaya bir sapan taşı...» derler. Taşın hangi kargaya değeceği bilinemez. Ayrıca yarışmalarda verilen para ödülleri çok azdır. Bu da yarışmanın değerini düşürüyor. Diğer bir nokta da şu: Seçici kurul üyeleri mutlaka rapor vermeli. Bu raporlar basında açıklanmalı. Bir üye hangi yapıta niçin oyunu kullandığının gerekçesini belirtmelidir. Öyle yuvarlak sözlerle, övgülerle işin geçirtilmesine gitmek yeterli değil. Seçici kurulda görevli olanlar kendilerine düşen sorumluluğu erkekçesine sırtlamalıdır. Yazının gelişmesini amaçlıyorsak bu böyle olmalı. Yok amaç başka ise ne diyelim. Sabahattin Ali öykü yarışması seçici kurulu üyeleri finale kalan yapıtlar üzerinde olumlu, ya da olumsuz görüşlerini, yapıtların aksayan yanlarını apaçık yayınladılar. Yeni Adımlar dergisi bu yönden görevini yapmış oldu. Biz aynı şeyi Milliyet Roman Yarışması seçici kurul üyelerinden de beklerdik ya boşa çıktı umutlarımız. Bu geleneğin yerleşmesini dileyelim.

6 — Değirmek istediğiniz başka bir konu varsa soruyu siz saptayarak yanıtlar mısınız?

— Konuşmamızın başındanberi hep bir takım bozukluklara değindik. Bir yakınmadan öteye gidemedik. Gerçi bunlar yazının genel sorunlarından kimileridir. Yazının tüm sorunlarının çözümü bağlanması için acaba ne yapmalı? Çıkış yolu nedir? Yalnız bir değil, hemen bütün sanatçılarda bir yakınmadan, yaraya parmak basmadan öteye gidilmiyor bence. Kimileri, «Edebiyatımızın devleti» olmadığından yakınıyor. Edebiyatın devleti olur mu? Tarih boyunca olmuş mudur hiç? Bence olamaz. Olsa olsa devletin edebiyatı olur. Yani devlet amcanın buyruğundan bir milim dışarı çıkmayan bir «Kul» edebiyat. Devletin çanağını yalayıp devleti elinde tutmayı amaçlayanların dü-

düklüğünü yapan bir edebiyat. Nitekim şimdi zaten böyle bir «Edebiyat» vardır. Bu «Edebiyat»tan en ufak bir yakınma sesi çıkıyor mu? Niye yakınsın? Yiyor mamasını, ötüyor... Ama sanat dünyasındaki ağırlığı kaç gramdır? Sesi kaç santim ötelere duyuluyor? Bu önemli değil.

Eskiden devlete «Baba» denirmiş. Kimbilir, belki de ara sıra «Babalık» yapmıştır. Şimdilerde «Amcalamış, dayılaştır.» Devlet ile hükümeti birbirinden ayırabileni alnından operim ben. Kapitalist düzende devlet egemen sınıfın dayısıdır. Devleti hükümetleştirmişlerdir. Egemen sınıfın hükümetleri edebiyata yalnız ilgisiz değil, en amansız düşmanıdır. Burada söz konusu olan namuslu, halka dönük, gerçeğe, güzele dönük edebiyattır. E, sen tut egemen sınıfın devletinden böyle bir edebiyata destek bekle!

Gerçek edebiyat kendi devletini kendisi kuracaktır. Kendi yarasını kendi sarmak zorundadır. Henüz yeni kurulmuş bir Türkiye Yazarlar Sendikası vardır. Bu konuda belirsiz de olsa kimi atılımlardan söz ediliyor. Bu sendika bir sandık mı kuracak, ona benzer bir fon mu kuracak? Sanat sorunlarına çözüm getireceği umundayım. İster misin bütün yazarların çalışmalarını sendika değerlendirsın, onları kitapçı kapılarında boyun bükmekten kurtarsın. Hayal mi kuruyorum? Ama bir yapılırsa bu ne güzel olur. Bu işten anlayanlar ne düşünürler bilmem. Ayrıntılarını onlara bırakalım. Türkiye Yazarlar Sendikasının edebiyatımızın devleti olmasını bekleyelim...

nl kişiler sözlüğü

refik durbaş

DER BOZOK

Kozanlı âşık, dertli gazelhan, bestekâr
otuz yıl ayrılık tahsil etti, tef çaldı
otuz yıl tatil yapmaksızın
szn ve susuz rakının definesini aradı

Sirozdan emekli, pul biriktiriyor şimdi

AHMET CELAL

Hiç seveni olmadı votkadan başka
iki kitabı, piyanosu, kızıl bir sakalı var
okul anıları ve soyadı hacizli
müflis bir tüccar

Günümüz şairlerinden. Roman da yazıyor

ALI KORAY

Balıkla, rüzgârı, ateşle konuşurdu
bir de yalnızlıkla

Toprakla, tütünle, yağmurla konuşurdu
bir de yalnızlıkla

Kuşlarla, dağlarla, korkuyla konuştu
bir de yalnızlıkla

Meyhanelerde uyku uzmanlığı yapıyor şimdi

HALİL İBRAHİM

İlk şiiri Beş Sanat dergisinde çıktı
cinnetin hamile kızları üzre
Beyazıtla Laleli arasında

Hemşirelerin tarihini yazan ilk doktor
bembeyaz bir baykuşla geziyor bu yüzden
sabahları: elmanın ve şarabın mushafında
akşamları:
Beyazıtla Laleli arasında

Buyrukçu'nun «Rüyalar» kitabına göre
siyanürün ve Soyut dergisinin kurucusu

DEMET IŞIK

1 ocak 1971'de İstanbul'da doğdu
münşeat sahibi Zekî Beyin kızı

Yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra
«Şişman şairler ve bira» üzerine doktora yaptı

Son çalışması sütlü muz, Toroslar ve Ecevit üzerine

SALİH ÖZTÜRK

Koltuğunun altında bir tabanca
çayın demini, rüzgârın rengini ne bilsin
yalnız esrar üzre iş tutardı abicim Urfalı

işporta müfettişi olduğunu yazsa da tarihler
yazlık gömleği, kırılmaz tarağı ne bilsin
yalnız kaçak tütün satardı abicim Urfalı

Henüz kitap çıkarmamıştı ama
müzmin şairdi aslında abicim Urfalı

HASAN KARAY

Bütün içkileri severdi
en çok da şarabı: bir avuç leblebiyle

Bütün dul bayanlara âşıktı
dizkapaklarını öperdi onların, sırtlarını ovardı
bu yüzden evlenmiyor nişanlısı sarışın diye

Kumarın her türlüşüne aşınaydı
en çok da barbuta: zaten acıdan başka ne kazandı

Kadın Kilotlarını Pazarlama Yüksek Okulu mezunu
Aksekili İbrahim Efendinin oğlu

Bir de zengin olsaydı

AYŞE KOBRA

Mavi sütyen, yakut meme
aşka açılan pencere
evi yurdu doğum yeri
Sulukule, Sulukule

Alnına düşmüş perçemi
ben olaydım sevgilisi

Güzelliği başa belâ
göbek atar barda sazda
tüller içinde her gece
Ayşe Kobra, Ayşe Kobra

Kalçasında bıçak izi
ben olaydım sevgilisi

1975'in gündökümü

●
tomris uyar

30 Nisan

Alt katımızda oturan kiracıdan şöyle bir mektup aldım :

«Tomris Hanım,

Bugüne kadar kedilerinizin Balkonumda yaptığı zarar listesi aşağıdadır. Artık size bildirme gereğini duydum. Bir an bile balkonumu kullanamaz hale geldim.

Kristal sürahi 225,—

Moreno küllük 55,—

Buzlu cam (kapı) 50,—

Sayırsız kocacola şişesi

7 kere kirlenmiş çamaşır ve 7 kerre yeniden yıkanmış.

2 tencere yeni pişmiş etli yemek döküldü v.b. gibi

Kusura bakmayın amma bıktım artık. Dostluk komşuluk karşılıklı saygı ile olur. Bu zararların manevi yönü ayrı kedi pisiği, kusmüğü ayrı kapaklı çöp tenekesi aldım yine kurtulamadım

Selâmlar»

1 Mayıs

İşçi Bayramı. Bahar Bayramı.

Büyükdere bomboştu, yollar ıssız. Yalnız yokuşlardan çağlayarak inen, mazgallara boşalan sel sularının sesi duyuluyor.

Büyükdere, küçük bir Karadeniz kasabasını andırır. Boğaz denildiğinde akla gelmeyen yerlerdendir. Lüks lokantalar Tarabya'ya kabalıberi büsbütün içine kapalı bir topluluk oldu Büyükdere'li. Yerli-

lerin çoğu Ermeni ya da Rum... Sarıyer'e yaklaştıkça Karadenizliler artar, çevre inanılamayacak kadar tutucu kesilir.

İki semti birleştiren Piyasa caddesi, çocukluğumdanberi hiçbir değişikliğe uğramadı. Yaz ikindileri hâlâ ayrı ayrı gezintiye çıkıyor genç kızlarla delikanlılar. Kızlar birbirlerinin bellerine sarılıyorlar yürürken, oğlanlar birbirlerini parmaklarından kavıyorlar.

Deniz tıklım tıklım bu yağmurda. Ancak Karadenizlilerin akıl edebileceği çarpıcı sandal renkleri, her şeyi silikleştiren siste bile gözü alıyor. Yumuşak bir turuncu şeridinin altına çılgın bir mor, derken geniş bir yeşil. Denizin kendi renkleri sanki, öylesine uyuyor, öylesine uygun. Deniz adamları, takalarla kıçlarına bağladıkları sandalları eş renkte boyamaya nedense büyük özen gösterirler. Ana-kız birörnek giydirip suyun üstüne salıverirler onları. O uyku veren, tok tıkırtı her yana yayılır: ta-ka, ta-ka.

Sarıyer'de bir çocukluk arkadaşım var: Mehmet. Yenilerde ilk karşılaştığımızda, tanımamıştık birbirimizi. Ne de olsa durulmuşuz eskiye göre. O yıllar, asiliğimizin ilk tohumlarını attığımız yıllardı. Bilinçsiz, çocukçaydı kafa tutmamız, sandalda konyak içmek gibi. Balıkçı Adnan, futbolcu Rıza, Urcan, bir de Mehmet. Rıza mutlaka iyi bir takıma transfer edilmiştir, Adnan değişmemiştir hiç, Urcan bir gece kulübü açtı.

Dalyan'da ağları topluyorlar. Kediler kıyıda durmuş, balıkçıların berekete nazar değmesin diye attıkları balıkları kapşıyorlar. Eski 1 mayıslarda bu küçük deniz kulübesinde çay içer, ağların toplanışını gözlerdik. Tek kız bendim aralarında.

Mehmet, aydınları sevmemeyi öğrenmiş; ağzından lâf kapmaya, hayatından birşeyler aşırıya çıkarmaya çalıştıklarını seziyor. Kıyıda bir meyhanesi var, döküntü bir yer. Kışın, Beyoğlunun ünlü bir gece kulübünde çalışıyormuş, «duruyor»muş kendi deyimiyle. Gözleri, çocuk-gözü ama boynu müthiş kalın. Bir oturuşta bir kilo istavrit yiyor müşterilere çıkmayan kalkan yakalarıyla birlikte. İki oğlu var, kız istemiyordu ama kızı doğunca bayıldı keyfinden. Karısı da kendi kadar iriyarı ve daha hırcıgürcüymüş. Sık sık dövüşüp, ayrılıp barışıyorlar. Böyle alışılmadık aşklar üzüyor kişiyi. «Boşver deli kız,» dedi Mehmet, «artık biz onunla kardeş olduk.» Baktım, iyice aklaşmış saçları. Asıl üzüntü veren yaşlanmak değil, uslanmak. Bizlere hiç yakışmıyor üstelik.

Ben de hikâye yazdığımı söyledim, saklamadım. Fedailikle bu mesleğin arasında büyük bir ayrım yokmuş Mehmet'in dediğine göre.

Bolu lokantasına da uğradım. Boğaz'daki son sığınaklardan biridir Bolu. Oraya her gidişimizde ev sahiplerinin son anda, bize ha-

ber veremeden gitmek zorunda kaldıklarını düşünürdük. İçki bol, masa hazırdır hep. Deniz, yıkık yalının içlerine kadar sokulur; dibi patlıcanlar, çürük domatesler, konserve kutuları, atılmış terliklerle doludur. Yüzeyinde gözalan bir mazot örtüsü yalazlanır durur güneşte. Bahçe asmalar, sarmaşıklarla kaplıdır.

Yalının yıkılması yasak şimdilik. Sahibinin onarmaya niyeti de yok. Bir süre daha dev bir otel yükselmez orada. Adam, kızları ve damatlarıyla birlikte Ataköy'de oturuyormuş. Düşük bir kira karşılığında garsonlara bırakmış yalının bahçesini. Masalar tahta, sandalyeler kırık, örtüler kirli.

Sahibiyle yalı arasında en ufak bir ilinti yok; kendisi farkında sanıyorum, biraz ürküyor elindeki bulunmaz oyuncaktan. Acaba hangi aile kime satmış, onun eline nereden geçmiş bu arazi parçası? Nasıl sıkışmış olmalılar ilk sahipler... Nereden nereye?

Yeni tanışların, birbirlerinden birşeyler gizleyen sevgililerin gizemli buluşma yeri değildir Bolu lokantası. Oturmuş, sessiz dostlukları pekiştirmeye yarar. Duru güneş ışığında, akşamları renk renk ampullerin ışığı vurunca, daha iyi kavransınız nicedir bildiğiniz yüzü.

Eve dönerken hava açtı biraz. Yolda düşündüm: Kenan Somer acaba geldi mi Ankara'dan? Her 1 mayısta olduğu gibi bu yıl da Fethi Naci'lerle birlikte Çamlıca tepesine çıkıldı mı?

Yarım, dondurulmuş, kopuk bir yıl yaşıyoruz. En küçük şeyler önem kazanıyor o yüzden. Nasıl istedim! Kenan Somer'i pek tanımam ama gelmesi nasıl gerekliydi! Bari o gelenek sürsün!

Akşam haberlerinde Süleyman Demirel, İsmail Cem konusunda bir demeç verdi: «Biri bir yerden alınmışsa, orada daha önce de biri vardı ve o da o yerden alınmıştı demektir, telâşa gerek yoktur,» dedi.

Derken tam gece olurken Metin-Fusun Altıoklar uğradılar. Kenan Somer gelmemiş ama Çamlıca'ya çıkılmış.

18 Mayıs

Ankara-İstanbul yolunda Sumer'in bir resmini yapmak isterdim. Bolu dağının eteklerindeydik. Arabayı yolun kıyısına çekti, dolaşmaya çıktı. Mor dağ gülleri her yanı tutmuştu. Sis bastırılmıştı. Derken gördüm onu: duru mavi bir göğün altından geliyordu. İki elinde iki pabucu, ayaklarında naylon çoraplar. O korkunç, yoğun trafik yanbaşından akıp gidiyordu da görmüyordu bile. Kamyonlardan sarkıp bakanlar vardı, görmüyordu.

Dönüşte kesin, düz bir açıklama yaptı: meğer ayakkabıları çamura batmış, daha kolay yürüyebilmek için çıkarmış. O kadar.

Akıllı kadın dostlar daha güç bulunuyor. Akıllı kadınların çoğu saldırgan ve kılçıklılı nedense. Güzel başlayan, içtenlikle sürdürülen ilişkilerde yaya bırakıyorlar sizi. Erkeklerle daha kolay dostluk kurmam bu yüzden sanırım: kendi adıma, erkek olduğunu yadsıyan bir erkek arkadaşım olmadı. Geldiğimiz ayrı dünyaların sınırında kısa bir süre için bile olsa ortaklaşa bir dünya kurabildik. O dünyaya kendi özümüzden kattığımız parçaların bir daha değişmeyeceğini bilerek, boyuna zenginleşerek.

Sumer'le yol boyunca «Şeref» şarkısının sözlerini, terk etme'yi, terk edilme'yi konuştuk. Tanju Okan'ın «Yaşamış» sesini.

«İlki insan gibi o günlere...» Kim yazmışsa iyi yazmış o şarkının sözlerini. Asıl terk edilenin, terk eden olduğunu yoksa anlamıyor kimsecikler. Terk eder görünen, neşteri ortak yaraya batırabilen kişidir çünkü, bu güç iş ona bırakılmıştır. Yitirdiklerini, yitireceklerini, çekeceği acıları bilse de gerekeni yapmak zorundadır. Daha az'la yetinemez.

Acıları herkesin onayladığı biçimde çekme tafirasını terk edilen'e bırakarak. Ceketini sırtına vurup kulağına bir karanfil takarak. Yola öyle vurarak.

«Sakin ağlamak yok

Keyfimizi hiç bozmadan

Bizi terk edip gidenlere boşver boşver eğlenelim

Eski dostlar gibi o geçmişe...»

- Ama kimse bizi terk etmedi ki, dedi Sumer.
- Hiç yaya bırakılmadın mı yani? Asıl terk edilme o değil mi?
- İyi uyutmuşlar bizi desene.
- Belki de kendimizi beğendiğimiz için üstlendik yakıştıran-ları,

Boya karmayı becersem o resmi hemen yapardım. Kadınların neden sanatta ilgi çektiğini anlatırdı resim. Bin yıllık yerleşmiş, kök salmış erkeklerin arasında üçbeş şaşkın kadınız. Yazmayı çizmeyi alışkanlıkla sürdürenler arasında kendilerini ve toplumu anlamaya çalışan üçbeş acemi. Yeni bir hayatın acemileri.

adsız bir halk adamına ağıt

halil uysal

Sivas fulü getirdim yüreğimin üstünde
Acıyla çiylenmiştir solgun ve mor
Solgun ve mor duruyor anısı
Ne yaşadıysak dünyada

Ne yaşadıysak dünyada
İnce sızı dostluklar örter
İnce sızı dostluklar örter gönencimizi
Değilse ölmezdik yaşardık daha

Değilse ölmezdik yaşardık daha
Bilirdik sevgin olan ne varsa
Onlar ayakta tutardı bizi

Onlar ayakta tutardı bizi
Kim çaldı göğsümüzden hiç sönmeyen ateşi
Ki düşüverdik toprağa

GAZEL

Doğa bir zil midir ki
Zaman zaman kapımızı çalan ne

Kim kaçırdı o huysuz göğü ansızın
Bağrımızı usul usul delen ne

Nerde kaldı bunca yangın bunca sevi bunca düş
Usumuzu azar azar çelen ne

Biz ki acılar ustasıyız bu yerde
İşimizi bilir bilmez kendisine soran ne

Söyle Halil hangi rüzgâr bir denizi yanıltır
Adımızı kumsallara gizlice yazan ne

TÜRKÜ

Gün dolana dolana ay dost
Ay batar ben duramam
Can tükene tükene ay dost

Kan coşkuya durana
Ben kalamam ay dost
Yolboyları arana arana

Ekin solgun hasattır
Tırpan vurana vurana
Çok yorgunum ay dost

Nerden nere umut boyu
Örselenmiş bir yürekte
Hep kırana kırana ay dost

Soğuk düştü iyicene
Kalk gidelim kalk gidelim
Unuta unutulma ay dost

Nermin Menemencioğlu'nu ikinci kez ziyarete gideceğim diye, oturdum, **Yeni Ufuklar**'daki, **Papirüs**'teki yazılarını topluca okudum. Sonra, bir daha okudum... Yeni Ufuklar'daki yazılarında «kitap tanıt-maları» yapmış. Papirüs'tekilerde ise denemeci; bunlara, çevirilerinden, 1941'den beri sürdürdüğü inceleme ve denemelerinden sızan delikanlı işi kuşklarını, iğnelerlerini koymuş. 1962'den beri Londra'dan yazıyor. Daha önceleri de (1928 - 1938) Amerika'da öğrenim görmüş, öğrenim üstü çalışmalar yapmış. Okuduğum denemelerinin adları şunlar: **Tarancı'nın Mektupları** (temmuz 1967), **Çeviri Sorunları** (kasım 1967), **Abdülhak Hâmid'in Bir Şiiri** (nisan 1968), **Tevfik Fikret Deyince** (haziran 1968), **Nâzım Hikmet'in Bir Şiiri — Sanat Telâk-kisi** (ağustos 1968).

Papirüs'te yayımlanan bu denemelerinde bir özellik sardı beni: Toplumsal konularımızdaki içe kapanıklığımızı (bakış açılarımızın darlığını) düşündüren bir özellik. Menemencioğlu, bazı gerçekleri çarpı çarpıveriyor yüzümüze. «Aman!» dedirtmeden de bir başkasını salıyor! Bunun nedenini, önce iyi söyleyişe bağladım, sonra da bundan vazgeçtim okudukça...

Nedenleri şunlar: «**Tevfik Fikret Deyince**» adlı denemesinde, basımevlerinin bize geç sokulma nedenleri üstünde dururken; «**Bu gerçeği taş çatlasa kültür emperyalizmine yükleyemeyiz.**» diyor... Ayrıca; çoğumuzun söylemediği ya da söyleyemediği şu Osmanlı sözleri de içtenlikle ekliyor: «**Biz de bir çok halkları sömüren bir imparatorluk olduğumuza göre, Arap ve İran kültüründen başkalarına karşı tutumumuz kendi sosyal felsefemizle açıklanabilir ancak.**»!.. Sonra, Tevfik Fikret'lerin, üçüncü sınıf Fransız ozanlarını seçmelerini, onların neden devrimci olmadıklarını da, bir incelemeçi gözüyle araştırıp zamanlarına göre açıklıyor. Üstelik, o dönemde neden devrimci ola-

madılar diyenlere de; «1888'de Marx'ı okuyanlar pek azdı ve bunlar arasında henüz şairler yoktu.» gibi, biber acısı bir söz de dokundu-
ruyor.

Menemencioğlu'nun, şöyle böyle bilinen şu konunun altını kalın çizgilerle belirlemesi de, öteki toplumsal kurumlarımız karşısında «edebiyat kurumu»muzun yerine (ve bu kurumun işçileri olan edebiyatçılarımızın süregelen kişiliklerine) açıkça yanaşabilmek yönünden yararlı olmuş. Bu yaklaşımın iyi bilinmesi gerekiyor: «**Fikret, 'hayattan değil, fikirden yapmıştır çıkışını'.** Bu sözlerin de doğruluğunu yad saymayarak şunu ilâve edeceğim ki, bugüne değin pek çok şairimizin hayatı entelektüel, sosyal bakımdan şiirini doğrudan doğruya besleyecek kadar zengin olmamıştır. Her çağ 'dar çağ' olmuştur, her çağda yaşam sınırlı, çevrili, hele Abdülhamit çağında büsbütün öyle. Böyle bir çevrede yazarlar, içinde bulundukları dünya hakkında bir çok şeyleri yaşayarak değil, okuyarak öğreniyorlardı.»

Mehmet Seyda'nın, daha çok denemecilerle ilgili **Edebiyat Dostları** (1970) adlı kitabında anlattığı yaşamöyküsünde; «**Kültürümüzün genişlemesiyle doğruyu, güzeli, daha çok yerde görebilir duruma geliyoruz. İnsan, bir sanat ya da edebiyat eserine bütün kültürü ile bakar.**» diyen Menemencioğlu'nun yukardaki alıntıda sözünü ettiği edebiyatçılarımızı boğan siyasal dar çağlar çoktandır tartışılmalıdır. Bu ara, Fikret dönemini, İkinci Yeni Şiiri dönemi ile kıyaslayan da çıkmıştır. Anadolu'ya yerleştiğimiz 11. yüzyıldan bu yanaki uzun dönemde de, pek çok ozanımızın yaşamının, şiirlerini «toplumsal yönden» besleyecek ölçüde zengin olmadıklarına da, eski bir incelemem sonucu (**Dost dergisi: Edebiyatımızın Doğal Çevresi -II-**, haziran 1972/92) hemen katılıyorum. Çünkü, bu uzun dönemde, hemen hemen tümü İstanbul'da ölen edebiyatçılarımızın doğum yerleri dağılımının % 40'ı aşkın bir oranda İstanbul ilinde yoğunlaşması, bize, geçmiş bütün edebiyatımızın toplumsal çevresinin de % 58,8 oranında İstanbul olabileceğini düşündürmektedir... Bu ipince doğal ve toplumsal çevreyi biraz daha genişleterek söylersek; sözkonusu incelemedeki varsayımlara ve verilere göre, 11. yüzyıldan bu yana gelip geçmiş - geçmemiş edebiyatçılarımızın toplumsal çevresi de % 65,5 oranında yalnız **Marmara** bölgesi olmuştur!

Bununla birlikte; Menemencioğlu'nun, aynı uzun dönemde pek çok ozanımızın (ve öteki edebiyatçılarımızın) yaşamlarının, «entelektüel» yönden yapıtlarını doğrudan doğruya besleyecek ölçüde zengin olmadığı savına, ilk elde karşı çıkmak gerekecek! Çünkü, bu yüzyılın içlerine dek edebiyatımızı; daha çok İstanbul gibi, en büyük ve eski baş kentimizin alıp sattığı, (ne olursa olsun, sarılıp içimize sindirdi-

ğimiz) bir önceki dünya görüşümüzün önde giden bilgileri zenginleştirmiştir. Üstelik, bu da, (Menemencioğlu'nun; mart 1960'da **Yeditepe**'de yayımlanan, Batı şiirinin özü ve bize aktarılması ile ilgili yazısında da belirttiği gibi) bir saray çevresi bilgiçliği içinde yürütülmüştür. **Tekke ozanlarımızın**, şiiri halk düzeyine ve yararına çekme çabalarıyla ilgili derinlikleri de, yöntem ve konu açısından, bizleri bugün de düşündürmektedir. Bir başka deyişle; geçmişteki hemen bütün dönemlerde, üç ana kesimde de, edebiyatçılarımız, toplumumuza göre hep nitelikli kişiler olagelmışlerdir, kültürümüzün öncülerinden olmuşlardır.

Menemencioğlu'nun bu konudaki dar çağlı satırları ise, işte bu noktadan sonra, birden ateş olup bizleri yakmaktadır! Şundan ki; **bizi bugüne ve geleceğe karşı duygu zenginliği, düşünce başlangıçları ile gür gür fışkırtması gerekli eski edebiyatımız**, Avrupa'nın, giderek öteki ileri toplulukların edebiyatlarıyla kıyaslanırsa, bu dünya malı **insanın evrensel gecikmesinin azaltılmasında** bize neyi eklemiştir? Edebiyat eğitimi anlayışımızda çok yer tutan Divan edebiyatından sevda üstüne zengin bir **duygu sözlüğü** hazırlayabilir, ondan, şiirde biçim üstüne işlenmiş bir sanat gömütü çıkarabilir, bugünkü şiir dilimize umduğumuzdan da çok aktarma yapabiliriz ya, edebiyatın ana amacı olması gereken **üretken (ivedi yararlı) konu**'nun kısırlığı için ne diyeceğiz? (Nerde, insanımızın genel mutluluğunu arttırma çabaları?) Bu açıdan, Tekke edebiyatına önemli ölçüde dilimiz uzaımasa bile, Halk edebiyatımızı da Divan edebiyatımızın yanına koyup, şöyle iyice bir süzmeyecek miyiz? Çünkü; Menemencioğlu'nun, Yeditepe dergisindeki Batı şiirinin özü ve bize aktarılmasıyla ilgili yazısının düşündüğü gibi; Batı edebiyatını benimsediğimiz yüzyılın sonuna değin bile, **konunun ve biçimin özü olan insanın genel mutluluğu** yolundaki sızıların eksikliğine ne diyeceğiz? Üretken denemeye, öyküye, romana, oyuna çok geç başlayan edebiyat kurumumuza ne gözle bakabiliriz? Sonra da bu öfkeyle dönüp; toplum adına, birbirleriyle aynı kap içinde etki - tepki ilişkileriyle iş görüp birbirlerini (bu ara edebiyatı da) geliştirmesi gerekli öteki kurumlarımıza (ekonomiye, politikaya, bilime, ahlâka, hukuğa, aileye vb.) ne diyeceğiz?.. Böylece; pek çok ozanımız, öteki edebiyatçılarımız, —**özetlenirse**— **toplulumumuz da**, gerçekten şiirimizi (ve edebiyatımızı, toplumumuzu) besleyecek düzeyde «entelektüel» olamamıştır.

Bu kısır döngüyü, bilinen ikinci büyük uygarlık aşamamız olan (içinde yanlışları da bulunan) Batı'ya açılmak kırabilmiştir. Bundan sonra bize uygun birşeyler yaratabileceksek ya da birşeyler doğuyorsa, bu bilinçleşmenin «yakaladığı» kaynak üstünedir bunlar... Bu ne-

denle, edebiyat tarihimizin üçüncü büyük döneminin de, «Batı Etkisindeki Türk Edebiyatı» gibisinden adlandırılmasını, büyük ölçüde, doğru tanımlama olarak benimsemek gerekecektir.

Menemencioğlu'nun denemelerindeki satır araları ve satırlar da, bu yönlerden bizi örseleyip duruyor. Bunlardaki fon, hep Batı uygarlığı ve edebiyatıdır. Bunlara bakışı, bizler çoğunlukla Türkçe'den ve Türkiye'den yapageldik. Menemencioğlu ise, yazılarıyla (hep bize bakarken), dışardan da görülenleri araştırıp uzatıyor. Buna, Batı'da uzun süre yaşamasının canlı bilgilerini de eklediğinden kuşum yok. Kendi satırlarıyla söylemek gerekirse; yalnız okuyup inceleyerek değil, yaşayarak da düşünmüş olacak. Çünkü; yabancı bir ülkeyi görmek bile, dar çevrelerin bir çok ikili büyüleriyle utançlarını söndürüyor, bazı güçlerimizin varlığını vurguluyor. Uyandırıyor dünya içinde.

Her şeyden önce bir çevirmen olan Menemencioğlu'nun denemelerini, bu nedenle ayrı (somut) bir yere çiziyorum... Türkiye'de, Batı konusunda, iki yüzyıldır öyle çok söz edildi ki, bizden birkaç kişinin de aynı konuyu dışardan izleyip incelemesi, durup durup bize yeni ve eski günlerden, şu ya da bu yönden, büyük ya da küçük konulardan bakması çok verimli.

Nitekim Menemencioğlu, Tevfik Fikret'in Osmanlıcılığına da yeni bir bakış fırlatıyor ki, bunu da, onun Batı'dan bakabilmesine borçluyuz. İşlenebilecek bir bakış açısı bu: «... Şiir dilinin eskimesi kendi mantığına bağımlıdır, şiir dili tarihte daima kulağa daha yatkına doğru ilerleyiş göstermez. Shakespeare'in dili Tennyson'un dilinden daha güzeldir. Biz Tanzimat dilini Servet-i Fünun diline yeğ tutarız, Yunus Emre'nin dilini her ikisine üstün buluruz. Fikret'i Servet-i Fünun dilini kurmakla suçlamak mümkün. Ama kendi ölçülerine göre Osmanlıca güzel bir dildi, Osmanlı görüşünü terkipleri ile, aktarmaları ile destekleyen bir dil. Ulusal bir dil değil, ama insanlık, kardeşlik, eşit haklar kavramlarını içine alabilecek bir Commonwealth dili.»... Menemencioğlu'nun, böylece Tevfik Fikret'e ve edebiyatımıza üretken bir evreden yaptığı bu yaklaşımlar, ona, Batı'da kaç yıl yaşamışsa tümünü de helâl etmiştir.

Yurt dışında yaşayan yazarlar, daha mı nesnel düşünüyorlar?.. Bu konuda hemen düşünülen, yurt dışında yaşayan yazarların daha zengin olanaklardan yararlandıkları (ya da yararlanmadıkları) konusu, bir yönüyle önemli olmasa gerek! Bu, açıkça söylemek gerekirse, yazarın ününü ve değerini belirler, daha çok onu ilgilendirir. Toplum açısından önemli olan, önce yapıtlardır, yazarları değil... Onun nasıl yazıldığı, gene bu amaç adına, daha sonra gelir.

Örneğin, Menemencioğlu da; Batı kültürünü incelemenin, içinde de yaşıyor olmanın olanakları ile, söylediklerinden kuşkulara kapılmadan, Tefvik Fikret ve dönemi hakkında, bizde pek çok belkilerle söylenen bir değerlendirmeyi, öyle bir kesinlikle yapıyor ki, edebiyatımızın bugünü hakkında da aynı doğrultuda kuşkulara kapılmamak elde değil. Burada önemli olan da, bu satırların bize aşıladığı bu küçük ya da büyük kuşklar, ortaya çıkarılan doğrulardır. Şöyle diyor Menemencioğlu: «**Fikret dili, düşüncesi, kararsızlığı, karamsarlığı, ütöpleri ile bir köprü çağın adamıdır. Batıcıdır, ama Doğu geleneğinde yetişmiştir. Vefasız gece, beşerin köhne sergüzeşti, boş uçurum, bükaya değmeyen hayat, bunları; fanî vücut, bivefa dünya, şu yalan dünya, çark-ı felek, viran-ı cihan imajları ile karşılaşmalarım, nereden geldikleri belli olur. Fikret'in batıcılığında bile bir ikilik var, Fransız etkisi yanında ilk olarak Anglo-Sakson değer ve görüşlerin de farkındadır... Fikret layıktır, ama dindar olarak yetiştirilmiş, çevresinde din diri diri bir meseledir, bu yüzden kendini suçluluk duygusundan alamıyor, düşüncesini sadece açıklamayıp savını da yapıyor.**»...

Şu bakışı kesinlikle fırlatabilmek için bile, çağdaş kültürü iyice özümsemek gerekiyormuş... Bakış çok önemli. Bakış aramak önemli. Bakış için, içinde yaşadığımız toplumsal çevre de çok önemli. Özellikle bu, sevdiğimiz kendi çevremiz olursa... Bize aşıladığı bilgi düzeyi, korkuları, sevgileri içinde...

Menemencioğlu, şiirimizin konu yığitlerinden olan Tefvik Fikret'le ilgili yazısını, onun **bir merdiven özü olan edebiyattaki yerini** düşünerek bitirmiş. Edebiyat Tarihi'mizdeki önemli basamaklardan biri olarak. «Amma...»lara karşın gene de önemli: «... **Sürekli, güzel bir şiir dili yaratmamıştır, ama 'altı bin yıllık buruşukluklar ve şüphelere' karşı seslenmiş, bunların yerine olumlu bir hayat görüşü getirmek istemiş. Fikret ilkeldi, peki. Aynı zamanda ilkti. Onu okumadan bugünün yanlışlarını kaynaklarına götüremeyiz. Yanlışlara baş kaldıran Fikret'in kendine, bildiği kadar çağına karşı içtenliği bende kuşku uyandırmıyor.**»

Bu yargı, daha önce başkaları tarafından, özellikle A. Kadir'in bilinçli seçimi ile de somutlaştırılmış, «Amma...»ları bir yana itmek için, Tefvik Fikret bugünün canlı şiirine kazandırılmıştır. A. Kadir'in; **Bugünün Diliyle Tefvik Fikret'ini** (1967), bundan önce yayımladığı **Tarih-i Kadim'in** çevirisi **Eski Çağlar Tarihi'ni** de (1965) bu gözle okumak gerekiyor.

Menemencioğlu, incelemeci-çevirmenliği ile sanatçı yönünü birleştiren denemelerini, bugüne değin neden bir kitapta toplamamış, bilmiyorum! Edebiyatımıza, düşünce alanımıza, daha bir nesnel bakış

var, yararlı olur. Konuları da birbirini tamamlayan çizgide. Denemelerini topluca yazmış, parça parça göndermiş gibi. Özellikle Cumhuriyet öncesi dönemimize ışık tutmayı seviyor. Okuyucunun ilgisini ayakta tutan, iğneleyici bir anlatımı var.

Londra, haziran 1974

insan beyni nasıl çalışıyor?

dr. paul chauchard'dan çeviren: bertan onaran

Bilim, bu soruya karşılık vermezden önce uzun süre bekledi. Ancak şimdilerde girişiyor bu karşılığı vermeye. Yüksek Bilimler Okulu Sinirsel Bedensel Laboratuvarı yöneticisi Dr. Paul Chauchard, aşağıda okuyacağınız ilk yazısında, beyinle, beyin hücreleriyle, yapısıyla, «organlar»ıyla, görevleriyle ilgili bilgilerin dökümünü çıkarıyor. Beynin keşfi, bugün, daha çok değilse bile, en az uzayın keşfi kadar önemlidir.

İnsanın ruh yapısındaki üstünlüğü beynimizin karmaşıklığına borçluyuz! Her şey ona bağlı. Zekamız da, en derin «ben»imiz de, insanlığın en parlak başarıları da, en ciddi başarısızlıkları da. Dolayısıyla, öteden beri bilimsel araştırmanın başlıca erekerlerinden birinin beynin çalışma mekanizması oluşunu anlamak kolaylaşıyor. Tarih öncesi çağdaki avcı ve savaşçı insanlar bile, kafataslarının içinde bulunduğunu bildikleri bu yumuşak, külrengine çalan özdek (madde) kitlesinin ruhsal bilincine varmışlardı. Beyne ulaşan yara ve bereelerin yol açtığı sarsıntı ve komaları saptamış, bundan gerekli mantıksal sonuçları çıkarmışlardı...

Bununla birlikte, her ne kadar beyin yapısıyla ilgili bilgilerimiz Eski Yunan'ın parlak dönemine dek uzanıyor ve Yeniden Doğuş (Rönesans) çağında kesinleştirilmiş bulunuyorsa da, beynimizin çalışma-sıyla ilgili gerçek mekanizmaları ancak XIX. yüzyılda farketmeye başlamışızdır. Geçen yüzyılın araştırmacıları — çok ince ve sonu belirsiz bir işe girişip — ruhun bedene girdiği noktayı saptamaya ya da düşünceyi beynin bir salgı çıkarması biçiminde somutlaştırmaya kalkışarak, türlü ruhsal işlevlerimizin (fonksiyonlarımızın) sorumluluğunu yükleyecek kesin bölgeler bulmak üzere, kafatasının en derin köşelerine inmişlerdir. Gerçekte, her ne kadar bu yolla beyin kabuğunda bir takım duysal ve buyurucu bölgeler buldularsa da, her sinirsel hü-

reyi — nöronu — kendine özgü ruhsal işlevlere sahip küçük bir beyin saymaktan caymak zorunda kaldılar.

Derken Pavlov çıkageldi. O, beynimizin, sinirsel hücrelerin yapıcı bir öğeden başka bir iş görmediği büyük sinirsel devreler aracılığıyla, bir bütün halinde çalıştığını gösterdi. Böylece şu son doğruya varıldı: ruh dünyası her şeyden önce, beyin denen makinanın genel, uyumlu çalışmasında kendini gösterdiğinden, belli bir noktaya ya da bölgeye indirgenemez.

Beynimizle ilgili bilgiler, birbirini izleyen buluşlarla, azar azar gelişti. Her geçen yıl, sürekli olarak ve hep ileri doğru, gözle görülür biçimde arttı bilgilerimiz. Bugün, 1972 yılı başlarında, artık hemen hemen kesin bir biçimde tanımlayabiliriz beyin denen şu şaşırtıcı makinanın işleyişini.

Son buluşlar ve bunların araştırmaya getirdiği hız son derece önemlidir, çünkü ruh hastalıklarının hem daha kolay geçirilmesine, hem de daha etkili biçimde önlerinin alınmasına izin vereceklerdir. Aynı zamanda — ki bu, her birimiz için belki en önemli şeydir —, sözü geçen buluşlar, bizlere, beynimizi daha iyi kullanma olanağı sağlayarak onun yeteneklerini arttırma yolunu açacaktır.

Bundan böyle, insanın ruh dünyasına birbirinden ayrı iki beyinsel yaklaşımla eğilmekteyiz: ya her şeyden önce, dokubilim aracılığıyla beyin hücresinin ayrıntılarıyla ilgilenmek; ya da, beyin genel biresimsel (sentetik) işleyişiyle uğraşmak. Bu ikinci durumda, büyük dış yapıları inceleyen bilim dalı (macrophysiologie) aracılığıyla, beynin türlü bölgelerini birbirine bağlayan sinirsel devreler ele alınmaktadır.

Sinirsel hücre başlı başına bir dünya haline gelmiş bulunuyor, onun tutkuyla incelenmesi, aslında ilk görevinin beynimizin temel çarkı olduğunu unutturabilir. Şu anda, beyinsel elektriğin sinir hücrelerinin etkinliğinin (faaliyetinin) başlıca belirtisi olduğuna inanılmaya devam ediliyor. Ancak, uzmanlar uzun süre, kafa içinin çeşitli bölgelerindeki bilgileri uzaklara taşımak için sinir lifleri boyunca yol alan akımsal dalgalara parmak basagelmışken — bu dalgalara yoğunlukları bağıl olarak değişen ve voltun yüzdeleriyle ölçülen elektrikli işaretlerdir —, şimdiden sonra daha çok elektrik yükünün çevreye yayılmayan, ağır değişimleriyle ilgilenilmektedir. Bunlar, bir aşırı duygulanma sonucu ortaya çıkan olumsuz, ya da sinir hücrelerinin bir noktada toplanmasını dizginleyen ve yasaklayan olumlu değişimlerdir. Sinir hücreleri üzerinde birleşen bütün etkilerin toplamından doğmaktadırlar. Şimdilerde, kafa içinin elektrikle resminin çekilmesiyle işte bir voltun binde bilmem kaç gücündeki bu dalgalanmalar saptanmaktadır...

Peki ama, beynimizin dışında bir elektrik üreticisi bulunmadığına göre, nerden geliyor bu beyinsel elektrik? Onun kaynağı — iyon - sodyum ve potasyum alışverişi aracılığıyla — gerçekleşen canlı hücrenin kendi öz etkinliğindedir. Nicedir biliyoruz bunu. Ama bugün, biyokimya, sinir hücresi düzeyinde oluşan kimyasal işlemlerin çözümlenmesi (tahlili) konusunda akılalmaz gelişmelere yol açmıştır. Nitekim sinir hücrelerinin yapısını inceleyen bilim dalı (neurophysiologie), açıktan açığa kimyaya seslenerek bizi elektronik beyinle - insan beyni arasındaki kıyaslamadan epey uzaklara götürmektedir...

Gerçekten de, hücrelerin birbirine değiştiği noktada sinirsel akım, genellikle, doğrudan doğruya elektriğin geçmesiyle olmamaktadır. Yapılarına göre, akımın yayılmasını artırıcı ya da önleyici birtakım kimyasal özler ortaya çıkmaktadır. Bu özler küçük kabarcıklar biçiminde kendilerini göstermekte, onları ışıksaçar ya da ışınetkin (radioactive) kılarak yerlerini saptayabilmekteyiz... Bu konuda, santimetrenin binde biri kadar dar bir alanda gramın milyonda biri kadarcık bir özün salgılanışını saptamaya izin veren yeni uygulamalar (teknikler) karşısında olsa olsa hayranlık duyulabilir. Üstelik incelenen özün, yapacağı etkiyi yaptıktan sonra, saniyenin milyonda biri gibi kısa bir süre içerisinde yitip gittiği ya da etkinlikten çıktığı düşünülürse, varın siz hesaplayın hayranlığımızın kertesini.

Bundan otuz yıl önce, sinirsel merkezlerde bir tek kimyasal aracı var sanılıyordu: asetilkolin. Bugünse, karmaşık adlı bir sürü aracı tanıyoruz: noradrenalin, serotonin, Idopa, gamma aminobütrik asit falan... Belki de her sinir hücresinin öteki hücrelerle bağlantı noktasında (synapsus'ta) kendi özel dış yapısına uygun özel bir kimyası var. Örneğin, sıradan uykuyla düş için ayrı ayrı kimyasal yapılarda düzenleyici devrelerin varlığı biliniyor. Beyinle ilgili yeni ilaçların etkinliği, özellikle sanrı-giderici (birsam-hallucination'dan kurtarıcı) ilaçlarınki, işte bu minicik kimya üzerindeki eylemlerine, sinirsel akımın serbest bırakılmasını ya da yokedilmesini sağlayışlarına dayandırılmaktadır...

Sinirsel merkezleri çevreleyip destekleyen dokular! Uzun süre sinir hücrelerinin etkisinde kalan fizik yapı bilginleri **nevroglique** sıfatıyla nitelenen (sözcük, «sinir» ve «ökse» anlamına gelen iki Yunanca sözcükten türetilmiştir) bu destek kıtası hücrelerine küçümseyerek bakmışlardır. Oysa, beyin ularının kaynağı bu dokulardadır, çünkü sinir hücrelerinin tersine, onlar çoğalabilmektedirler. Dolayısıyla, şimdilerde çok ateşli araştırmalara konu olmaktadırlar. Kanla sinir hücreleri arasında aracılık eden bu hücrelerin, yeni bilgilerin edinilişi sırasında, yeni bilgilere uygun sinirsel yakınlaşmaların kurulmasına üreme yetenekleriyle katkıda bulundukları düşünülebilir. Bu yeni açıl-

miş, getireceği olanaklar sınırsız, yeni bir araştırma yoludur...

Beyin kimyası, yeni bulunmuş bir yolla, aynı zamanda ruhbilime açılmaktadır. Gerçekten de, sinir hücreleriyle destek hücrelerinin yapısındaki nükleik asitlerin kimyasının sürekli belleğin özdeksel (madî) temeli olabileceği ortaya çıkmıştır. Böylece, beyinsel çıracılık döneminin beyindeki nükleik asit oranını arttırdığını saptayan İsveçli Hyden, 1959'dan beri, tıpkı atadan gelen türümsel (genetik) kurallar gibi, belleğin de beyindeki nükleik asitlerin yasasına işlediği savını ileri sürmektedir. Böceklerle fareler üzerinde yapılan deneyler, daha şimdiden, bu kuramı belli oranda doğrulamıştır: özel olarak yetiştirilmiş hayvanların beyninden alınan özler verilerek bu hayvanlara daha iyi bir öğrenme yeteneği kazandırılmıştır! İnsan beyninin yeteneklerini geliştirme konusunda yeni kapılar açan işte bu tür deneylerdir.

İnsan beyniyle elektronik beyin arasında yapılagelen beylik kıyaslama bizleri anlakçılığın (intellectualisme'in), düşüncülüğün (idéologie'nin) ve akılcılığın (rationalisme'in) duygulanımdan (sensataion), düşgücü, içgüdü, duygu ve arzudan üstün olduğuna inandırıp içimizi rahat ettirmekteydi. Beynin genel dışyapısıyla uğraşan bilim hepimize bu kavramın müthiş yanlış olduğunu göstermiştir. **Beynimiz, tıpkı öbür hayvanların beyni gibi, bütün üstünlüğüne karşın, duyumsal ve devindiricidir, ondaki her şey, hattâ dil bile, imge (görüntü) temeline dayalıdır.** Eğer bugün şu haldeyse, bu her şeyden önce beynimizin başat (dominant) yarısında (bu yarı, solaklarda sağda, sağ elini kullananlardaysa soldadır) bütün duygulanımlarımızın biresimi (synthese) olan bir vücut şemasının bulunmasına bağlıdır... Beyin kitlemizin üst kesimi düşüncenin, bilincin, alt kesimiyse içgüdüsel eğilimlerimizin barınağıdır. Hayvan beynine daha yakın olan bu alt beyin de iki kata ayrılır. İşte bu beyinsel merkezleri etkileyerek hayvanın davranışlarını istediğimiz gibi değiştirebiliriz: uykularını, canlılıklarını, etkinlikleriyle sakinliklerini, saldırganlıklarıyla tepkisizliklerini, açlıklarıyla iştahsızlıklarını, aşırı cinselliklerini ya da arzuyu bilinçaltına itmelerini dilediğimiz gibi çekip çevirebiliriz. Hayvanda, içgüdüsel kendiliğinden devinimlerden sorumlu, hayvana gereksinimlerine uygun davranışlar yaptıran büyük devreler de işte bu kattadır.

İlkel beyin de belleme devrelerinin barınağıdır. Gerçekten de, bellek üç mekanizmaya bağlıdır: sinirsel akızın (seyyaliyetin) beynin ilgili bölgelerinde dolaşmasının sağladığı araçsız belleme; «sinirlerin dağılma noktası»ndaki sinirsel devrelere ve **hypothalamus'a** (uykuyu ve doku altı salgılarını ayarlayan üst dizgelerin toplandığı bölge) bağlı yakın olguların anısını saklamaya yarayan mekanizma; son olarak da, yukarda kimyasal temelini gördüğümüz geçmişin anımsanmasını sağ-

layan bellek mekanizması. Örneğin, yaşlılık ya da içkidüşkünlüğü gibi hallerde yakın anıların yitirilip de eskilerin saklanması, işte bu devrelerdeki bozukluklardan gelmektedir.

Ayrıca, yine aynı ölçüde canalcı başka bir kuram, beyni birbirinden ayrı iki değil, üç kesime ayırmaktadır. Bu kurama göre, hepimiz birer sürüngen beynine sahibiz; bu beynin örgütlenmesi 200 milyon yıllık öyküdür, daha başka şeylerle birlikte, özellikle méscéphale'in (orta beynin) ve beynin temel oluşumlarının biçimlenmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu ilkel beyin, avcılık, çifleşme, bir bölgeye yerleşme vb. davranışları yönetebilmektedir. Bu sürüngen beyninin bir basamak üstünde, yapısı bütün memelilerde aynı olan kafatası kâsesiyle karşılaşmaktayız. Bu bölüm insanoğlunda çok yoğun bir biçimde çalışmaktadır. Hypothalamus'a sıkı sıkıya bağlı olan bu bölge, özellikle heyecanların dile getirilmesinde, korkuda, sevgi ya da sevinçte büyük rol oynamaktadır. Daha sonraki aşamada, yeni beyin kabuğu (néo-cortex), beynimizin en eski iki kesimini kuşatmıştır. Bu kabuk ne denli gelişmişse, memeli türü o denli «zeki»dir. Bu yeni kabuğun en önemli kesimi, önbeyin yuvarlağının alt bölgesidir. Yalnız bu bölge, insan beynini öbür memelilerinkinden ayırır. İnsanoğlunun düş kurmasına izin verir. Şimdiye kadarki bilgilerimize göre, üst düzeyden başka hiç bir hayvanın yapamadığı şeydir bu...

İnsanoğlunda duyumsal ve anlaksal (intellectuel) iki ayrı beynin birarada bulunuşu, bazı bilim adamlarını kafa içi birliğini nasıl sağlayacaklarını düşünmeye itmiştir. Onlar bu birliği evrimin sürüp gitmesi sonucu ortaya çıkacak üstün-beyinli üstün-insandan, ya da duygusal etkinliği dizginleyecek kimyasal bir denetlemeden ya da kesip-biçmeden beklemektedirler. Buysa, insanın insanlığını büyük ölçüde yitirmesi demek olacaktır. Gerçekte — ön-beyindeki bir sürü karmaşık bağlayıcı devre yardımıyla — daha şimdiden istenen birliği sağlayacak beyinsel elverişliliğe sahibiz. **Ancak, bu da, istemin beyinsel biçimi olan kendimizi denetlemeyi öğrenerek bu yetilerimizi kullanacak duruma gelmemize bağlıdır.**

Dikkatimizin başiboş dolaşmasına ya da sabırsızlıklarına kuzu kuzu boyun eğecek yerde, ona yön vermeyi öğrenmemiz gerekir. Dikkat, bedensel temeli beyinsel bir uyarıma olan bir aşırı uyanıklıktır; bu beyinsel uyarıma, dalgınlığın sinirsel tutukluğunun tam tersidir. Uyanık bir kedi, dikkati güzel bir balık kokusundayken, kulağına gelen sesin yarattığı sinirsel uyardımları daha az alır. Aynı biçimde, şimşek çakışlarına bakan ve onları sayan bir insanın beyni, gördüğü şeyle ilgisi bulunmayan bir şeye takılıp kaldığı zamankine oranla daha çok görsel uyarı alır. Beynimizin «ağımsı oluşumunun» temelinde, görev-

leri beynimizi çalıştırmak olan, duyuşal kökenli bir akız (influx) birikimi vardır. Bu ağımsız oluşum işlemeyi kestiği zaman, uyuruz. Ama düzenleyici ve uyum sağlayıcı görevi geneldir. Bunlar arasında, örneğin, vücudumuzu belli bir durumda tutabilmeye izin veren kas geriliminin düzenlenmesi de vardır. **Bedensel birliğimizin kaynağı olan bu beyinsel uyum merkezi — çağdaş yaşamın sağlığa-aykırı koşulları içersinde —, yürek kaslarının kasılıp kalması (infarctus), uykusuzluk falandan tutun da, dikkatimizi uyanık tutmamızı engelleyen beyinsel başıboşluğa varana dek bütün uygarlık hastalıklarına kaynaklık eden «sinir yorgunluğu»nun barınağıdır.**

Işın doğrusu, beynimizle uğraşan sinirsel yapı-biliminin (neurophysiologie'nin) bugünkü ilerlemeleri yalnızca basit bir meraktan, ya da insanı varlığın tehlikeli bir biçimde kullanılması özleminden gelmektedir. Bu ilerlemeler, hepimize, kendimizi daha iyi tanıyabilme olanağını sağlamakta ve uygulamaların (tekniklerin) en akıl almazını: beynimizin doğru kullanılması sonucu, sözün en dolu anlamıyla insan olabilmeyi elimizin altına getirmektedir. Dolayısıyla da, çağdaş yaşamın eksik yanlarını anlayabilmemize izin vermektedir. Çağdaş yaşamsa, toplumsal ve ekinel (kültürel) öğelerin, insanoğlunun zorunlu ruhsal ve biyolojik açılıp gelişmesiyle ilişki kurmadığı yaşamdır.

Beynin ağırlığı ve anlak (zekâ): Değişik türden hayvanları, kafa içi ağırlıklarıyla bedenlerinin ağırlığını karşılaştırarak elde edilen beyinsel katsayıya göre sınıflandırdığımız zaman, anlak konusundaki fikrimize ışık tutan bir sıra elde etmekteyiz. Buna göre, ötekilerden daha kurnaz olan Hint ayısının katsayısı, genel ayı türününkinin iki katıdır. Kadının beyni daha küçük olduğu halde, kadında erkeğin katsayısı aynıdır; dolayısıyla, beyninin küçüklüğüne bakıp kadının daha az anlayışlı olduğu yargısına varmamak gerekir.

Ancak, bu arada küçük bir ayraç açalım: beynin ağırlığından başka etkenler etkileyebilir anlağı. Örneğin, göz geliştiği zaman, anlak artmasa bile, beynin ağırlığı büyümektedir. Bu açıdan bakıldığında, geyiğin katsayısı köpeğinkinden daha büyük, ama köpek geyikten daha anlayışlıdır. Beynin ağırlığı yalnız anlaksal (intellectuel) etkinlikle değil, bütün sinirsel etkinlikle ilintilidir.

Ayrıca, beyinsel katsayı düzenli bir biçimde değil, atlamalarla değişmektedir. Katsayı tavşanla köpek ve maymunlar arasında iki misline çıkmakta, maymunlarla insansılar arasında yine iki misli artmakta, insansılardan insana geçerkense dört misli büyümektedir. Bu çeşitlilik, bütün sinirsel dizgenin (sistemin) ambriyondaki tek hücrenin birbiri ardından bölünmesiyle ortaya çıkmaktadır. İnsan beyninin oluşumu için 14 milyar hücrenin doğmasına yol açan, aşağı yu-

karı 34 bölünme gereklidir. Java'da yaşamış pithecanthrope'lar için 33, insansılar için 32 bölünme yetiyordu. İlkel insanı sonunda maymundan ayıran, daha çok beyin hücresine kavuşması olmuştur.

Elektrik dalgaları ve beyinsel etkinlik : Beyin kabuğunun türlü bölgelerinin yaydığı elektrik dalgaları arasında belirgin ayrılıklar vardır. Beynin tam alnın yan kemiklerine rastlayan kesiminin dinlenme halindeyken ürettiği elektriğe Beta dalgaları adı verildi; bunlar, çok küçük ve hızlı dalgalardır. Bir de daha yavaş yayılan Teta dalgaları var; bunlar öfke dalgalarıdır. Dalgalar, bireylere göre değişir. Doğum sırasında beyin hemen hiç elektrik dalgası yaymazken, erginlik çağına kadar (başka bir inceleme bunun 17 yaşına kadar olduğunu göstermiştir) sürekli olarak artmakta, altmış beş yaşından sonra dalgaların sıklığı gittikçe azalmaktadır. Beyindeki elektrik etkinliğinin geçirdiği değişiklikler, beyin çalışmasının incelenmesinde yeni bir yoldur, çünkü bu işleyişteki değişmeler elektrik etkinliğini değiştirmektedir. Hattâ, zihinsel etkinliğin türlü biçimleriyle elektrik dalgalarının gidişi arasında belli bir karşılıklık bile vardır. Işıklı görüntüler, nesneler ve sözlü düşünceler (fikirler) düşündüğümüz zaman, dalgaların eşliğinde gelişir. Bununla birlikte — zaman zaman tam bir çocuksulukla yazıldığı gibi — düşüncenin belli bir yere kaydedilmesi diye bir sorun yoktur.. Gözlediğimiz elektrik değişimleri, sinir hücresinde birşeylerin geçtiğini gösterir, o kadar. Bu görüngülerin (fenomenlerin) bilinmesinde atılacak her adım, dolaysız birtakım kılışal uygulamalara yol açacaktır: Nitekim, daha şimdiden beyin ularının yerinin saptanmasına ve gizli sara belirtilerinin ortaya çıkarılmasına yarıyorlar.

(sürecek)

türkçede «ve»

ragıp gelencik

«Bütün bu çabalar, "ve"nin kullanılmasını durduramamıştır.»¹

«Ve» sözcüğü, kendisiyle pek çok uğraşmış bir sözcüktür. Onun az kullanılmasını önerenler, onu gereksiz sayıp hiç kullanmayanlar, kullananları alttan alta ve bazan açıkça kınayanlar çıkmıştır ve çıkmaktadır. Bunun kısa öyküsü, alıntılara başvurularak şöyle kurulabilir:

«Osmanlı yazını boyunca «vav-ı âtîfa = bağlaç ve»nin kullanılışı üzerinde duran, onun gereksizliğini düşünen yok gibidir. Aşırılığa varanlar, bu aşırı kullanışta ses güzelliği, anlam aydınlığı arayanlar öyle çok ki...

Ancak :

a) XIX. yüzyıl sonlarına yaklaşırken bu tutuma ilk karşı çıkan Muallim Naci olmuştur. Şöyle der :

Dikkat olursa anlaşılır ki bir ibarede vav (= ve) ne kadar az olursa o kadar sade olur. Lisanımızın asıl letafeti ise sadelik içinde bulunur.

Lisanımızın tabiiliğini muhafaza için dikkat olunacak şeylerden biri de yukarda söylendiği üzere vav'ın taklîl-i istimalidir. Bizim vav'a ihtiyacımız o kadar azdır ki bir muharririmiz, içinde velev bir tane olsun vav-ı âtîfa (ve bağlacı) bulunmamak şartıyla bir cilt yazabilir. Şu halde vav'ın istimalini istediğimiz kadar azaltabiliriz.

Bâlâdaki ifâdattan anlaşıldığı üzere vav ne kadar az istimal olursa, şive-i Osmaniye o kadar riayet edilmiş olur.

b) En eski yazınımızda «ve» bağlacının bulunmayışını göz önünde tutan Millî Edebiyatçılar (Ziya Gökalp, arkadaşları) onu ulusal saymıyor, kullanmamaya çalışıyorlardı. Ömer Seyfettin, güzel öykülerinde «ve»den elden geldiğince kaçınıyor; onun yerine —uyarına göre—

virgöl, noktalı virgöl, ya da «ile» bağlacını kullanırdı. Son öyküleri «ve»sizdir.

c) Bir soruya, Nurullah Ataç da şöyle karşılık veriyor :

«Ve»den hoşlanmıyorum. Türkçenin «ile»si, «de»si varken Arap'ın «ve»sini niye kullanayım? On altı yıldır birçok yazılar yazdım, kitaplar çevirdim. Hiç bir zaman da eksikliğini duymadım. (Türk Dili, 137 - Enver Naci Gökşen)

Bütün bu çabalar, «ve»nin kullanılışını durduramamıştır. Oysa dokuz yüzyıl önce şu kesin yargı ile Kâşgarlı, ne erişilmez bir üstünlüğe yükselmiştir :

«Kelimeler arasında vav-ı âtîfa kullanmadık; çünkü Türk Dilinde onun yeri yoktur, bunu anla. (I, 23)»²

«Eski Türkçede «ve» yoktur. «Ve» ile yapmak istediklerimizi virgüllerle yapabiliriz. Bu kadar da değil. «Ve»den başka «ve de» diye bir uydurma sözcük de vardır.»³

«... günümüz yazarlarından çoğu, **ve** bağlacını kullanmaz olmuşlardır.»⁴

Ve kendisiyle, aşağı yukarı yüz yıldır, böylesine uğraşılan «ve», yine de yaşamaktadır... Özgürlük zorunlukların anlaşılması ise, dil konusunda da zorunlukları anlamak, özgür olmak gerekir. Eski Türkçede «ve» yok mudur? «Ve»nin varlık gerekçesi nedir?

«Ve», Türkçeye Arapçadan girmiş bir sözcüktür. Onun Eski Türkçede bulunmadığı, yalnızca bu anlamda söylenebilir. Eski Türkçede «ve»nin yerini «takı» sözcüğü tutmakta idi.⁵ Bang ve Rahmeti, **Oğuz Kağan Destanı'nı** bugünkü dile çevirirlerken, «takı» sözcüklerinin pek çoğu için «ve» karşılığını kullanmışlardır.⁶ Besim Atalay, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi'nde**, «takı»yı ya «ile», ya da «ve» diye çevirmiştir.⁷ Eskiden çok değişik anlamlarda kullanıldığı anlaşılan⁸ «takı» sözcüğünün değişimleri ve Anadolu Türkçesinde yerini bıraktığı sözcükler şöyledir :

1. Takı - dakı - dahı - dahi - de (dahi anlamına).⁹
2. Takı - dakı - dahı - dahi - bile (bazan **de** ve seyrek olarak gene **dahi**).
3. Takı - dakı - dahı - daha (veya dahi - **daha** ve **henüz**, **hâlâ**).
4. Takı - dakı - dahı - dahi - ile, ve, de (ve anlamına).

«Takı»nın dilimizdeki en eski sözcüklerden biri olduğu, belgelere dayanılarak söylenebilir. Bu sözcük, Kül Tigin Anıtında (İ. S. 732) kullanılmıştır:

«.... anca **takı** erig yirte benggü taş tokıtdım, bitiddim.»¹⁰

Stein'in bulduğu Göktürk harfli elyazmalarından **İrk Bitig'**de de vardır:

«kidizik subka suukmuş **takı** ur katıgdı batır.»¹¹

Eski Türkçede «ve»nin yerini tutmuş «takı»ya birçok örnek verilebilir. **Oğuz Kağan Destanı**'nda, Bang ve Rahmeti çevirisine göre, «de» yerine kullanılmış 1 «takı»ya karşılık, «ve» yerine kullanılmış 6'dan çok «takı» vardır. Bu, Eski Türkçede «ve»nin yerini tutmuş bir sözcüğün yalnız varolduğunu değil, çok kullanıldığını da kanıtlamaktadır. İşte **Oğuz Kağan Destanı**'ndan seçilmiş örnekler:

«..... kün-
lerde bir kün avga çıktı. çıda birle
ya ok birle, **takı** kılıç birle, kalkan
birle atladı. ... toydın song oguz
kagan beglerge il künlerge
çarlık birdi. **takı** tedi, kim: men sinler-
ge boldum kagan, alaling ya **takı**
kalkan. ... ulug bir tag bar
irdi. Öse üstünde ton **takı** muz
bar turur.
... kıpçak tegin sen beg bolun,
tep tedi. **takı** ilgerü kitdiler.

.....
irkek böri birle sindu, **takı** tang-gut, **takı**
şagam yinggaklariga atlap kitdi.»¹²

Kutadgu Bilig'te (1069 - 1070), «ve»nin yerini tutan birçok «takı» vardır, ama «takı» (ve) ile başlayan birkaç «bap» bulunması ilginçtir. Örneğin, baplardan biri şöyle başlar:

«**Takı** bir kutu bilge âlimler ol»¹³

Bugün yerlerine «ve» koyabileceğimiz «**takı**»lara **Divanü Lûgat-it-Türk**'ten de örnekler verilebilir:

«Todhgurmadı itımı
Turgugalır atımını
Südi mening kutumını
Kaz **takı** kordayımı»
«İltip tariğ kodhmadı
Sıçkan **takı** sıkırgan
Kizlep nelük kütersen
Emdi anı kısırgan»

«Yaşnat kılıç başını üze kakkıl yara
Biçlip aning boynı **takı** kalkan tura»¹⁴

Divan, 1068 - 1072 yıllarında yazılmıştır, ama bu örnekler daha eski bir çağın ürünü olmak gerekir.

Kâşgarlı'nın Türkçe ile «ve» (vav-ı âtifa) ilişkisi için söylediklerine gelince, «Kelimeler arasında vav-ı âtifa kullanmadık; çünkü Türk dilinde onun [Metinde **bunun.**] yeri yoktur, bunu anla.» tümcesinin geçtiği paragraf şudur:

«Edebiyatçılara uymuş olmak, Arapça kelimelerin binasına benzetmek için önce sonu «b» [Metinde «b» Arap harfiyledir.] olan isimleri yazacağız, sonra bütün hece harflerini bitirinceye değin ilerleyip gideceğiz. Bununla beraber kelimelerin başı ile sonu göz önüne alınacaktır. Hangi harf, hemzeye [elife] daha yakınsa, yazıda, onu ötekilerden önce koyduk ve kelimeler arasında «vav-ı âtifa» kullanmadık; çünkü Türk dilinde bunun yeri yoktur, bunu anla!»¹⁵

Bu parçadan şu anlaşılır: Kâşgarlı, **Divanü Lûgat-it-Türk'ü** yazmadan önce ve yazarken, Türkçede «ve»nin (vav-ı âtifa'nın) kullanıldığına tanık olmamıştır. Anlattığı kurala göre sıraladığı Türkçe sözcükler arasına vav-ı âtifa koymaması, bundan ötürüdür. Böyle olmasaydı, **Divan'daki** bazı sözcüklerin kökenlerini açıklarken Türklerin, Sartların vb. yaşayışlarına başvurmak gibi bilimsel yöntemleri büyük başarıyla kullanan Kâşgarlı, «vav-ı âtifa»yı hiç duraksamadan kullanır ve onun Türkçeye Arapçadan girdiğini yazmakta sakınca görmezdi. Kâşgarlı, dil konusunda bağnaz olmamıştır ve bağnaz olması için de hiç bir gerekçe yoktu. Kâşgarlı'nın, XI. yüzyılda, Türkçede vav-ı âtifa'nın yeri olmadığını söylemesi ile, bugün, Türkçede «ve»nin yeri olmadığını, onu kullanmamak gerektiğini söylemek, apayrı şeylerdir. «Ve»den hoşlanmayanlar, kendi tutumlarının doğruluğunu savunmak için, herhalde Kâşgarlı'ya başvurmaktan kaçınmalıydılar.

Peki, Türkçede ilk «ve» ne zaman kullanılmıştır? Bu sorunun kesin yanıtı pek de önemli olmadığı için, **Kutadgu Bilig** bu amaçla taranmamıştır. **Atabetü'l-Hakayık'ta**, «ve»nin yerini tutmuş «takı» aranırken, «ve»ye raslanmıştır:

«amel koddı âlim ve zahid vera».¹⁶

Buna dayanılarak ve **Atabetü'l-Hakayık'ın** XII. yüzyılın ikinci yarısında yazılmışlığı varsayılarak, «ve»nin Türkçeye en az 800 yıl önce girdiği söylenebilir.

«Takı», yerini «ve»ye birdenbire kaptırmış olamaz. Bu iki sözcük bir süre yarışmış ve yanyana yaşamış olmalıdır. Nitekim bunun örnekleri Dede Korkut Destanlarında görülmektedir. O destanlarda hem «ve»nin yerini tutan «dahı», hem «ve», hem de «ve dahı» vardır:

«Cenk ve savaş etdi.» «Aydur: Mere bezirganlar, bu aygırı ve dahı bu yayı ve bu gürzü, ve bu kılıcı, dördünü mana verün, dedi.» «Bay Büre Beg ayıtdı: İmdi Dede, köpek ile püreyi sen bul, dedi. Dahı kendüsü tavlavla atlarına vardı, bin aygır seçdi.» «Beyrek otuz

dokuz yigidinün üzerine geldi. Anları sağ ve esen buldu.» «Bir dahı kimse yazı yerde yoldaş koyup kaçmaya dedi. Dahı konur atın ökeledi ... yola girdi, evine geldi.»¹⁷

Dede Korkut Destanları XIII. yüzyılda iyice oluşmuş bulunuyordu.¹⁶ Yazılmaları da o çağdaki biçimlerine uygunsa, «dahı» (takı) ile «ve» nin XII. ve XIII. yüzyıllarda yarıştığı söylenebilir. Bu destanlarda «ve» ile «dahı»nın kucaklaştığı, birlikte yaşamaya başladığı da görülmektedir. «Ve dahı» ilerde «ve de» olacaktır. Açıkça görülüyor ki, «ve de» (ve dahı) uydurma bir sözcük değildir, yukarda belirtilen sürecin belirli bir aşamasında kaynaşmış iki sözcüktür. «Ve dahı»ya Mercimek Ahmet'te de raslanır:

«Cehdet ki senin dahı adın tevarihlerde yadgâr kala. **Ve dahı** benim atam ki senin abandır, on üç ataya, Keykâvus ibn Kubad'a erer ki Nişünrevan-ı Âdil'in karındaşdır ve senin anan gazi padişah Sultan Mahmud ibn Nâsirüddin kızıdır **ve dahı** benim atamın anası Deylem Meliki Emir Hasan Firûzan kızıdır.» «... onun nakkaşlığın yüzünden fikreyleme. **Ve dahı** bilmiş ol, ey oğul kim nakkaş kemalin mahall-i kabul olmayan yerde yazmaz.»¹⁹

Buraya kadar söylenenlerin ışığında, «ve dahı» (ve de), kendi içinde gereksiz bir ikileme gibi görünmektedir. Ama «ve dahı»yı (ve de'yi) bir çeşit pekiştirme ya da vurgulama da saymak, **ve de** bu niteliğini gözönünde tutarak kullanmak, neden yanlış olsun? Nitekim Mercimek Ahmet'ten alınan örnekteki ikinci «ve»den sonra kullanılan «ve dahı», bu görüşü doğrular görünmektedir.²⁰

Ebûlgazi de, «ve»yi ve onun yanısıra «ve takı»yı kullanmıştır. **Oğuz Kağan Destanı**'ndaki şu parça:

«irkek böri birle sındı, **takı** tang-gut **takı**
şagam yinggaklarığa atlap kitdi.
köp uruşgudın, köp tokuşgudın song
anlarını aldı»²¹

Ebûlgazi'de şöyledir:

«andın song yürüp Hitaynı aldı, **ve** Çürçetnı aldı, **ve takı** Tangkutnı aldı.»²²

Bu iki parçanın karşılaştırılması, «takı» ile «ve», «takı» ile «ve takı» ilişkisini açıkça göstermektedir.

«Ve», Türkçeye, Osmanlıca doğmadan önce girip yerleşmiştir. XIII. yüzyılda, Yunus Emre «ve»yi kullanmıştır:

«Kanı mülke benim diyen
Köşk ü [ve] saray beğenmeyen?»

«Kimisi zevk ü [ve] işrette, kimi saz ü [ve] beşarette;
kimî belâ vü [ve] mihnette, dün olmuş günleri gördüm.»

Türkçenin yazılı geçmişinde önemli yerleri olan ozanlar, «ve»yi kullanmışlardır. XIV. yüzyılda Hacı Bayram ve Âşık Paşa:

«Ben dahi bile yapıldım
Taş ü toprak arasında.»

«Kamu dilde var idi zabt u usûl,
Bunlara düşmüş idi cümle ukûl.»

XV. yüzyılda Kaygusuz Abdal ve Süleyman Çelebi:

«Gerçi et ve deridir
Cümlenin serveridir.»
«Gökler açıldı vü fetholdü zulem.»

XVI. yüzyılda Pir Sultan Abdal:

«Erelim Ali sırrına,
Çıkalım meydan yerine
Can ü başı Hak yoluna
Koyamazsın demedim mi?»

Örnekleri çoğaltmanın gereği yoktur.²³ Burada, duraksanmadan, şu sonuca varılabilir: «Ve», kimilerinin sandığı gibi, Osmanlıcadan Türkçeye değil, tersine, Türkçeden Osmanlıcaya girmiştir. «Ve» hep ve olarak yazılmış, ama bazan ve biçiminde söylenmiş, bazan da Farsça söyleyişe özenilerek ü, vü biçimlerinde belirtilmiştir, ve sonunda, yazıldığı gibi okunur ve söylenir olmuştur.²⁴ «Ve», belirli bir kullanımı bakımından «takı»nın yerini almıştır, ama «de» (dahi), bugün bile, birkaç özel halde «ve»nin yerini tutmaktadır. Örneğin karşıt anlamlı eylemlerden kurulmuş iki tümceyi bağlayan «de» böyledir.²⁵ «Hadi, git de gell» = «Hadi, git ve gell» örneğinde olduğu gibi.

Eski Türkçede «ve»nin yerini tutmuş «takı» sözcüğünün varlık gerekçesi ve «ve» sözcüğünün Türkçeye neden girdiği, «ve»nin gereksiz olduğu görüşüyle açıklanamaz. Bu görüşü, «ve»nin kendisi de, yaşayarak çürütmektedir. Bununla birlikte, onun gereksizliği konusunda söylenenleri irdelemekte yarar vardır:

1. «Ve»nin yerine, her zaman, virgöl, noktalı virgöl konulabileceği ve «de» ya da «ile» kullanılabileceği doğru mudur? Hayırlı Sözgelimi, «Orhan ve Oğuz ile birlikte hazırladıkları tasarıyı gerçekleştirmekten vazgeçti.» tümcesindeki «ve»nin yerine bunların hiç biri konamaz ve kullanılamaz. Heinrich Böll'ün ünlü romanı **Und sagte kein einziges Wort**, dilimize **VE O HIÇ BİR ŞEY DEMEDİ** adıyla çevrilmiştir. Bu romanın adındaki «ve» atılabilir mi? Bu «ve»nin yerine, bugün, «dahi» de konamaz. Ama «ve»den hoşlanmayanlar, yüzyıldan beri, «ve»nin kullanılmaması gerektiğini söyleyecekleri ve onu kullanmamaya çalışacakları yerde, onun yerine «dahi»yi kullansalardı, bugün o «ve»nin yerine belki de «dahi» konurdu. Ve öyle görünüyor

ki, onlar, «ve»nin yerine «dahi»yi kullanmayı denemekte artık aşırı geç kalmışlardır. Gerçekte, «ve»yi sevmeyenler, «ve»yi kullanmadan edemedikleri gibi,²⁶ (Ataç, aşırılık döneminde, «ve»yi gerçekten kullanmamış olabilir.) «vs.» yerine «vb.» den başka ne kullanılabileceğini de göstermiş değillerdir.²⁷

2. «Türkçede «ve» ile başlayan tümceler kurmak, kimilerinin sandığı gibi, Batı dillerine özenmenin ve onları örnek tutmanın sonucu değildir. Eski metinlerde «takı» da, «ve» de, tümce başlarında kullanılmıştır.

3. «Ve»nin yerine virgöl kullanılabildiği zaman bile, virgöl onun yerini gereği gibi tutamaz. Şöyle iki sıralama düşünülebilir:

a. Ahmet, Mehmet, Hüseyin, Hüseyin'in karısı...

b. Ahmet, Mehmet, Hüseyin ve Hüseyin'in karısı...

Bu iki sıralama arasında, ikincide birincideki virgüllerden birine karşılık «ve» bulunmasından başka bir fark daha vardır: **b** sıralamasında, «ve»ye gelince, sıralama ya da sayma işinin artık sonuna geldiği seziliverir. Oysa **a** sıralamasında bunu sezmek olanaksızdır. Demek ki **b** sıralaması, okurun zihnini geleceğe hazırlayan bir sıralamadır ve bu özelliğini «ve»nin varlığına borçludur. Bu küçük farkı önemsemek kınanabilir mi?

4. Dilde «duyun»un (esthetic'in) ağır bastığı hallerde, özellikle şiirde, «ve», çok önemli bir sözcük olabilmektedir. Sözgelimi, aşağıdaki dizelerden «ve»ler kaldırılınca geriye ne kaldığı kolayca görülebilir:

«Onlar ki uyup hainin iğvasına
sancaklarını elden yere düşürürler
ve düşmanı meydanda koyup
kaçarlar evlerine
ve onlar ki bir nice mürtede hançer üşürürler
ve yeşil bir ağaç gibi gülen
ve merasimsiz ağlayan
ve ana avrat küfreden ki onlardır,
destanımızda yalnız onların mâceraları vardır.
Demir,
kömür
ve şeker
ve kırmızı bakır
ve mensucat
ve sevdâ ve zulüm ve hayat
ve bilcümle sanayi kollarının
ve gökyüzü

ve sahra

ve mavi okyanus

ve kederli nehir yollarının,
sürülmüş toprağın ve şehirlerin bahtı
bir şafak vakti değişmiş olur.»²⁸

Bir şiirde, «ve», bir dize bile olabilir.²⁹ «konuşsun ve yağsın ve terlesin ve yansın»³⁰ gibi üç «ve»li bir dizedeki «ve»ler, şiirin alt dizeleleriyle şaşırtıcı bir bağlantı kurmaya yarayabilir. Duyunlu (esthetic) bir dildeki «ve»ler, öyle görünüyor ki, duyunu yok etmeden kaldırılamaz ve yerlerine başka bir şey konamaz.

5. «Ve»siz bir dilin daha yalın olduğu savına gelince, yalınlık kolay anlaşılabilirlik, yanlışsız anlaşılabilirlik ise, «ve»li bir dil daha yalın olabilir. Örneğin, aşağıdaki tümceden «ve»ler kaldırılıp onların yerlerine uygun görülebilecek başka sözcükler ve yazım işaretleri konursa, tümce güç anlaşılır olur:

«İnsanın ataları gittikçe daha dik durur, elleri ve kolları tutmak ve başka amaçlar için, ayakları ve bacakları desteklik etmek ve yer değiştirmek için gittikçe daha çok değişikliğe uğrarken, sayısız yapı değişimleri de zorunlu olmuştur.»

6. «Ve» sözcüğünün, yazara, yazma kolaylığından başka hiç bir şey sağlamadığını sananlar da vardır.³¹ Bu sanının doğruluğunu tartışmak, bütün bunlardan sonra, herhalde gerekli değildir. Ama bu, doğru bile olsa, «ve»yi kullanmamak için değil, tersine, kullanmak için gerekçe olmalı değil midir? Yazma kolaylığı sağlayan bir sözcük, hangi gerekçeyle gereksiz sayılabilir?

7. «Ve»siz kitaplar yazılabileceği doğrudur. «Ve»siz anlatımın da kendine özgü bir yeri, bir güzelliği vardır. **Oğuz Kağan Destanı**'nda «ve»siz anlatımın güzel örnekleri görülür :

«.... kene künlerdin bir kün ay kagan-
nug kösü yarıp bodadı. irkek oğul toğurdu.
oşul oğulnun önlüki çırağı kök
irdi. ağısı ataş kısıl irdi, kösleri al, kaşları saçları
kara irdiler irdi. yakşı nepsikilerdin
körüklügrek irdi. oşul oğul ana-
sının köğüsünden oğuznu içip mundın.
artıkrak içmedi. yiğ et, aş, sürme
tiledi. tili kile başladı, kırık kündin song
bedükleği, yüridi, oynadı.»³²

Bu anlatıma Dede Korkut'ta da raslanır :

«Durdu, atına bindi, doğanın eline aldı, ardına düştü. Bir iki göğercin öldürdü. Döndü evine geliyoruriken Azrail atının gözüne

göründü. At ürkdü, Deli Dumrulu götürdü, yere urdu. Kara başı bunaldı, bunlu kaldı. Ağ göğsünün üzerine Azrail basup kondu. Bayak mırlardı, şimdi hırlamağa başladı.»³³

(Dede Korkut öykülerin bazılarında «ve» hiç kullanılmamıştır.) Bu anlatıma, bugün de, kimi yazarlarımızın öykülerinde ve romanlarında raslanabilir. Ve bu, öyle görünüyor ki, bilime, felsefeye vb. değil, özellikle öyküye uygun bir anlatımdır ve belki de geleneksel bir anlatımdır.

8. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, dilin yalınlaştırılması gündemde iken, Muallim Naci'nin «ve»nin az kullanılmasını istemesi yadırganmaz. Ama «Türkçeleşmiş Türkçedir.» diyen Ziya Gökalp, «ve»yi kullanmaktan kaçındı ise, kendisiyle açıkça çelişmiştir. Ataç'a gelince, o, dilde aşırılığın doruklarında gezmiştir. Bu yüzden, onun «ve»yi kullanmamış olması pek de önemli değildir.

«Ve»yi kullanmamak için hiç bir gerekçe gösterilemez. Dilimiz «ve»yi özümsemiştir. Eskiden «ve»nin yerini de tutmuş olan «takı» (dahi, de), artık, birkaç özel hal sayılmazsa, onun yerini tutamaz olmuştur. Durum bu iken, «ve»nin gereksiz olduğunu, kullanılmaması gerektiğini söyleyip durmak, dilimizin gelişimine ne gibi bir katkıda bulunabilir? «Ve»yi kullanmamak türkçeseverliğin belirtisi değildir ve olamaz. Türkçenin gelişmesinden yana olanlar, yeri geldikçe, «ve»yi hiç çekinmeden kullanmalıdırlar.

Ankara, Şubat 1974

EK

ya da

«VE»DEN KURTULMAK UĞRUNA

Bu yakınlarda «ve»den kurtulmak uğruna yapılmış bir deneme çok daha ileri gidiyor. Bu deneme üzerine yazılmış raporda³⁴ «ve»yi kullanmamanın 27 yolu olduğu, örnekler verilerek, ileri sürülüyor. Bunların bazıları (virgül, noktalı virgül, ile, de, ve tümce yapısını değiştirmek) daha önce tartışılmış sayılırsa, ve önerilen yollardan birkaçının özdeş olduğu gözönünde tutulursa, geri kalan 18'i üzerinde durmaya değer. İşin ilginç yanı, denemeye konu olan **Kamu Yönetimi** adlı kitabın³⁵ 1966-1968 yıllarında İngilizceden «ve»li olarak çevrilmiş, ve 1975'te yapılacak yeni baskısı için bir daha gözden geçirilirken «ve»siz hale getirilmiş olmasıdır. Kitabın ilk baskısındaki «ve»lerin İngilizce «and»e karşılık olarak kullanıldığı söz götürmez. Bu «ve»sizleştirme sırasında İngilizce metinden çok ilk Türkçe metne bağlı kalındığı anlaşılıyor. Yoksa «ve» yerine kullanılan

sözcüklerin İngilizcedeki karşılıklarının «and» olmadığı, denemecilerin gözüne çarpıverirdi. Ama denemeyi bir bütün olarak eleştirmeden önce, verilen örneklerden yararlanarak, «ve»den kurtulmanın yeni önerilen yollarını irdelemekte yarar vardır :

1. Yinelemeli virgül-

Örnek :

«Belirli bir yerde **ve** zamanda ne gibi gereçlere **ve** görevlilere gereksinme duyulacağı önceden kestirilmelidir.»

«V»siz hal :

«Belirli bir yerde, **belirli bir** zamanda ne gibi gereçlere, **ne gibi** görevlilere gereksinme duyulacağı önceden kestirilmelidir.»

Eleştiri :

Tümceden iki «ve» çıkarılıp onların yerine **belirli, bir, ne gibi** sözcükleri konmuş ve böylece, tek heceli iki sözcük yerine, toplam 7 heceli 4 sözcük (iki virgül de cabası) kullanılmıştır. İzlenen yol, her şeyden önce, ekonomik değildir (İşin bu yanı üzerinde ilerde ayrıca durulacaktır.). «Amaçlananı en kısa yoldan anlatmak» geçerli olagelmüş ve olagidecek bir kuraldır. Bu kural bozulmuş, üstelik «belirli bir... belirli bir» ve «ne gibi... ne gibi» yinelemelerine yer verilmiştir. Yerinde kullanılmış her yineleme, bilinçli bir vurgulamadır. Oysa örnekteki yinelemelerin «ve»den kurtulmaktan başka amacı yoktur. İlk tümcenin İngilizce metne uygun olduğu ve yazarın böyle iki yinelemeyi gereksemediği bellidir. Ama «ve»den hoşlanmayanlar, bütün bunları göze alarak, bu yola başvurabilirler. Bu yolun biricik iyi yanı, anlamda çok önemli sayılabilecek bir değişikliğe yol açmasıdır.

2. ise-

Örnek :

«Bundan başka, bilgi belgesi kullanarak, bir karar için gerekli bilgiler çok iyi eğitilmiş kimselerce önceden saptanabilir **ve** kararı daha az eğitilmiş kimseler alabilirler.»

«ve»siz hal :

«Bundan başka, bilgi belgesi kullanılarak, bir karar için gerekli bilgiler çok iyi eğitilmiş kimselerce önceden saptanabilir, kararı **ise** daha az eğitilmiş kimseler alabilirler.»

Eleştiri :

Bu örnekten önce deniyor ki : «burada 'ise' sözcüğünün kullanılmasında kesin bir zorunluluk bulunmamakla birlikte, bu küçük ekleme, tümceye daha uygun bir ses dengesi, daha büyük bir okuma kolaylığı kazandırmaktadır.» Böylece, «ve»nin tümceye bir ses dengesi ve

okuma kolaylığı da kazandırdığı itiraf ediliyor. Peki, bu küçük (gene de «ve»den büyük) ekleme, anlamı nasıl etkiliyor? Bu, yukardaki yolun izlendiği daha yalın bir örnek üzerinde incelenebilir :

A pişirdi ve B yedi.

A pişirdi, B ise yedi.

İkinci tümcedeki «ise» B'nin veya B'nin eyleminin vurgulanmasına yol açmaktadır. İki eylem arasındaki fark özellikle belirtilmektedir. Oysa ilk tümcede böyle bir amaç yoktur ve yalnızca bir olgu anlatılmaktadır. Bu iki küçük tümcenin İngilizceleri de farklı olmak gerekir. Demek ki, «ve»nin yerine «ise» konulunca, tümcenin anlamında bir değişiklik olmaktadır.

3. , ayrıca da-

Örnek :

«Örneğin, Woodrow Wilson'ın Yeni Özgürlük'ü tekellerin korkutması altındaki özgür yarışma koşullarına yaşatmak ve küçük girişimlerle işçilerin pazarlık gücünü korumak amacını güdüyordu.»

«Ve»siz hal :

«Örneğin, Woodrow Wilson'ın Yeni Özgürlük'ü tekellerin korkutması altındaki özgür yarışma koşullarını yaşatmak, **ayrıca da** küçük girişimlerle işçilerin pazarlık gücünü korumak amacını güdüyordu.»

Eleştiri :

Anlam değişmiştir. İlk tümcede amaç «... özgür yarışma koşullarını yaşatmak» **ve onunla birlikte ve aynı zamanda** «küçük girişimleri ve işçilerin pazarlık gücünü» korumaktır. Oysa ikinci tümcede amaç «... özgür yarışma koşullarını yaşatmak» **ve ayrı olarak veya ondan başka** «küçük girişimleri ve işçilerin pazarlık gücünü» korumaktır. Burada «... ayrıca da» yerine yalnız virgül konabilirdi. Virgülle yetinilmemiş olması şöyle açıklanıyor : «Bir üsttekinde olduğu gibi burada da virgülden sonra yapılan ekleme daha çok tümceye ses dengesi kazandırmak amacını gütmektedir.» Ve sonuç, ses dengesi uğruna anlamda bir değişiklik! «Ve» yokluğunu nasıl da duyuruyor!

4. , bir de-

Örnek :

«Yöntemdeki eksiklikler, genellikle demokratik yaşamın bir parçası olan değer dizgelerinin karmaşıklık ve tutarsızlığından **ve** verimliliği ölçmekteki güçlükten ileri gelmektedir.»

Eleştiri :

«Yöntemdeki eksiklikler, genellikle elerkiil yaşamın bir parçası olan değer dizgelerinin karmaşıklığı ile tutarsızlığından, **bir de** verimliliği ölçmekteki güçlükten ileri gelmektedir.»

Birinci tümcede yöntemdeki eksikliklerin nedenleri, **sıra ile ve eşit önemle**, «... dizgelerin karmaşıklığı, tutarsızlığı ve verimliliğı ölçmekteki gltr.» Oysa ikinci tümcede aynı eksikliklerin nedenleri «... dizgelerin karmaşıklığı, tutarsızlığı» **ve bunlardan başka** veya **stelik** veya **fazla olarak** «verimliliğı ölçmekteki gltr.»

5. , dolayısıyla-

rnek :

«Soru kağıtlarını yanıtlayan herkesin, kuşkusuz «yanıtlanamaz» sorularla karşılaştığı **ve** ne yapacağını bilemediğı durumlar olmuştur.»

«Ve»siz hal :

«Soru kağıtlarını yanıtlayan herkesin, kuşkusuz «yanıtlanamaz» sorularla karşılaştığı, **dolayısıyla** ne yapacağını bilemediğı durumlar olmuştur.»

Eleştiri :

«Dolayısıyla», **araçlı olarak**, ... **nedeniyle**, ... **yüzünden**, **-den ötürü** anlamlarında kullanılmaktadır. İlk tümcede «neden» ve «sonuç» belirtmek gibi bir amaç güdülmemiştir. Tümcenin İngilizcesinde «ve» (and) kullanıldığı bellidir. Bununla birlikte, «ve»nin «dolayısıyla»nin anlamını da içerdiği söylenebilir. Sözgelimi «Onu incittim ve çok üzüldüm.» tmesinde «zlmemin» nedeninin «onu incitmem» olduğı da vurgulanmadan söylenmiştir. Ama bunu vurgulamak isteyen kimse herhalde şöyle derdi : «Onu incittim, bu yüzden çok üzüldüm.» ya da «Onu incittim, dolayısıyla çok üzüldüm.» vb.

6. , böylece de-

rnek :

«Her ye bir ya da birkaç yarkurula atanarak, belirli bir alandaki bütün tasarılar ilgili yarkurula gönderilerek, tek tek meclis üyelerinin sınırlı birtakım devlet sorunları üzerinde deney kazanmaları **ve** her tasarımın bir ölçüde sağılamca, ayrıntılı olarak incelenmesi sağılanmış olur.»

«Ve»siz hal :

«Her ye bir ya da birkaç yarkurula atanarak, belirli bir alandaki bütün tasarılar ilgili yarkurula gönderilerek, tek tek meclis üyelerinin sınırlı birtakım devlet sorunları üzerinde deney kazanmaları, **böylece de** her tasarımın bir ölçüde sağılamca, ayrıntılı olarak incelenmesi sağılanmış olur.»

Eleştiri :

Bu iki tümcenin anlamdaş olduğunu söylemek kolay değıldir. Birincide, belirli işler yapılarak **birlikte ve aynı zamanda** iki amaca ulaşılabileceğı söyleniyor : 1. Tek tek meclis üyelerinin ... görgü ka-

zanmaları»; 2. «her tasarının ... incelenmesinin sağlanması». İkinci tümcede ise, belirli işler yapılarak ulaşılabilecek birinci amacın (tek tek meclis üyelerinin ... görgü kazanmalarının) ikinci amaca (her tasarının ... incelenmesinin sağlanması) ulaşmayı sağlayacağı bildiriliyor. Öyle görünüyor ki, örnekteki «ve»nin yerine yalnızca virgül koymak, ses dengesi ve okuma kolaylığı bundan zarar görse bile, çok daha uygun bir yoldur. Belirtilen sakıncayı küçümseyenler, «, böylece de» yerine «, böylelikle de» veya «böylelikle» demek gibi iki seçenekleri daha bulunduğunu herhalde gözden uzak tutmamalıdır.

7. «üstelik», «ayrıca», «bu arada»-

Örnekler :

«... (ve bunlara doğuş sonrası işlemlerinden ileri gelen başka lekelerin eklenmesi)» «Olağan bir çalışma gününde yapılacak işler için gerekli insanların (ve makinelerin) sayısı ile nitelikleri işbölümünün biçimine göre değişebilir.

«... -ve tek tek görevliler-...»

«Ve»siz haller :

«... (üstelik bunlara doğuş sonrası işlemlerinden ileri gelen başka lekelerin eklenmesi)»

«Olağan bir çalışma gününde yapılacak işler için gerekli insanların (bu arada makinelerin) sayısı ve nitelikleri işbölümünün biçimine göre değişebilir.»

«... -ayrıca tek tek görevliler-...»

Eleştirisi :

«Üstelik»li örneğin tam verilmemiş olması, eleştirinin örnek üzerinde yapılmasını engelliyor. Ama «ve» ile «üstelik» arasındaki fark şöyle yalın bir örnekle belirtilebilir :

Onu dövmeşler ve giysilerini almışlar.

Onu dövmeşler, üstelik giysilerini almışlar.

İkinci tümcedeki «bu yetmiyormuş gibi» veya «ayrıca da» veya «bir de» anlamı «üstelik»ten ileri gelmektedir. «Ve»nin yerine konacak «üstelik», tümceye bu anlamlardan birini katacaktır.

«Ayrıca» için «ayrıca da» için söylenenleri yinelemenin gereği yoktur.

«Bu arada»ya gelince, O, verilen örnekte «bu süre içinde» anlamını taşıdığına, hiç değilse herhangi birinin onun örnek tümcede bu anlama geldiğini düşünmemesi için hiç bir gerekçe olmadığına göre, «ve»nin yerini tutamaz.

8. ... -ip

Örnek :

«Bir davranış, ancak eylemden doğacak sonuçları önceden kestirebildiği **ve** değerlendirebildiği ölçüde ussal olabilir.»

«Ve»siz hal :

«Bir davranış, ancak eylemden doğacak sonuçları önceden kestirip değerlendirebildiği ölçüde ussal olabilir.»

Eleştiri :

-ip ekinde **ve** bağlacının görevi bulunur. Bu yüzden, -ip yapılı ulaçlardan sonra «**ve**» bağlacı kullanılmaz. Ataç da, «**ve**»den kurtulmak için bu yola başvurmuştur. Bununla birlikte, iki tümcenin tam anlamdaş olduğunu söylemek kolay değildir. İlk tümcede, «bir davranış», «kestirebildiği ölçüde ussaldır», ama «değerlendirebildiği ölçüde» de ussallığı artır, anlamı vardır. Yalnızca kestirebiliyor, ama değerlendiremiyorsa «ussal» olmadığı söylenemez. Oysa ikinci tümcede, «bir davranışın» «ussallığının» ölçüsü, «kestirebilmesiyle birlikte değerlendirebilmesinin» ölçüsüne bağlıdır. Aşağıdaki iki tümcenin baştan sona anlamdaş olup olmadığı düşünölmeye değer :

Onu tutmak **ve** dövmek güçtür.

Onu tutup dövmek güçtür.

9. ... -erek

Örnek :

«Görevler konusundaki değişik anlayışlar çoğu kez görüş çarpıklıklarına yol açar **ve** belirli bir sorunun çeşitli yönlerinin doğru bir biçimde göz önünde canlandırılmasını engeller.»

«Ve»siz hâl :

«Görevler konusundaki değişik anlayışlar çoğu kez görüş çarpıklıklarına yol **açarak** belirli bir sorunun çeşitli yönlerinin doğru bir biçimde göz önünde canlandırılmasını engeller.»

Eleştiri :

-erek yapılı ulaç, burada, kendisinden sonra gelen eylemin **zamandaş** olarak **nasıl** yapıldığını göstermektedir. İkinci tümcede engellemenin **nasıl** yapıldığı bildirilmektedir. Oysa ilk tümcede böyle bir anlam yoktur. Fark, şu tümceler arasındaki gibidir :

Güldü **ve** öldü.

Gülerek öldü.

10. ya da

Örnek :

«Bürokrasinin tümünde hiç bir zaman görüş birliği **ve** çıkar türdeşliği söz konusu değildir.»

«Ve»siz hal :

«Genörgütün tümünde hiç bir zaman görüş birliği **ya da** çıkar türdeşliği söz konusu değildir.»

Eleştiri :

Anlam açıkça değişmiştir. Bu örnek verilirken şöyle deniyor : «Burada 'ya da'nın İngilizcedeki «and/or» [ve/veya] ikiz bağlacının kullanılabilceği yerlerde kullanılmakta olduğu dikkatli okuyucuların gözünden kaçmayacaktır.» Ama aynı sayın yazar, bir ay sonra şöyle diyor : «Belirli bilim dallarındaki yazılarda «and/or» karşılığı olarak ona yüzde yüz koşut bir ikiz bağlaç kullanmakta direnecek yazarlar için önerebileceğim karşılık «ile/ya da» olacaktır». ³⁶ Ve böylece, «ya da»nın «ve»nin de, «ve/veya»nın da yerini tutamayacağını söylemiş oluyor. Örnekteki «ve» İngilizcede «and/or» ise, örnek eksik çevrilmiştir. Yok, örnekteki «ve» İngilizcede «and» ise, Türkçeye «ya da» diye çevrilemez. Üstelik,

Görüş birliği **ve** çıkar türdeşliği.

Görüş birliği **ya da** çıkar türdeşliği.

Görüş birliği **ve/veya** çıkar türdeşliği.

demek, hiç de bir ve aynı şeyi söylemek değildir. Ama «ve»den kurtulmak isteyenler, «veya»dan da kurtulmak isteyeceklerdir. Ve sonuç bu olacaktır. «Ve/veya» yerine «ile/ya da» ikiz bağlacı da kullanılamaz. İşte örneği :

Uzun **ve/veya** kısa ağaçlar.

Uzun **ile/ya da** kısa ağaçlar. (?)

1. Tire

Örnek :

«Yaptığımız «belirgin amaçlı örgütler» **ve** «ortak birimler» ayrımının yönetimle ilgili yayınlarda genellikle yapılan «eylemci» **ve** «destek» (kurmay) görevler ayrımıyla ilgisi nedir?

«Ve»siz hal :

«Yaptığımız «belirgin amaçlı örgütler-ortak birimler» ayrımının yönetimle ilgili yayınlarda genellikle yapılan «eylemci-destek» (kurmay) görevler ayrımıyla ilgisi nedir?»

Eleştiri :

«İki sözcüğün anlamının gösterdiği başlangıç ile sonu ve aralarındaki [veya aralarındaki çok sıkı, kopmaz ilişkiyi] belirtmek üzere birleştirme çizgisi [tire] kullanılır : 1914-1918 savaşı, ... Ural-Alтай dilleri gibi.» ³⁷ Burada unutulmaması gereken nokta, örneğin **Ural-Alтай dilleri** yerine **Ural ve Alтай dilleri** denemeyeceğidir (Bu, İngilizcede de olanaksızdır. **Ural-Altaic** yerine **Uralic and Altaic** denemez.) Kural, Türkçeye özgü değildir. Örnekteki «ve»lerin yerine

birleştirme çizgisi konup konamayacağı kamu yönetimi uzmanlarına bırakılarak, ilk tümcede «destek» görevinin «kurmay» olduğu, oysa ikincide, «eylemci-destek» görevlerin «kurmay» görevler anlamına geldiği belirtilebilir. Ve İngilizce metinde birleştirme çizgisi yok ise, Türkçe metinde de kullanılmamasının uygun olacağı söylenebilir.

12. Gerek..., gerek

Örnek :

«Böyle bir danışma, kümenin **ve** onun önderlerinin saygınlık isteklerini karşılar.»

«ve»siz hal :

«Böyle bir danışma, **gerek** kümenin, **gerek** onun önderlerinin saygınlık isteklerini karşılar.»

Eleştiri :

«Gerek ... gerek» bağlacı, eş görevli sözcükleri **eşitlik ve birliktelik** ilgisıyla bağlar, ama «ve»nin yerini tuttuğu söz götürür. Örneğin :

Bunu **A ve B** yapabilir.

Bunu **A da, B de** yapabilir.

Bunu **gerek A, gerek B** yapabilir.

Bunu **A ile B** yapabilir.

tümcelerinde içinde birbirine en yakın anlamlı olanlar 2. ve 3.'dür. «Ve»li tümcede hem **eşitlik** ve hem de **birliktelik** ilgisi vardır. «İle»li tümcede özellikle **birliktelik** ilgisi göze çarpar. «Gerek ... gerek» ve «de ... de» bağlaçlarının kullanıldığı tümcelerde ise, ağırlık **eşitlik** ilgisindedir.

13. olsun, ... olsun

Örnek :

«Hız **ve** temiz iş okulda ya da iş başında edinilen deneylere dayanır.»

«Ve»siz hal :

«Hız **olsun**, temiz iş **olsun**, okulda ya da iş başında edinilen deneylere dayanır.»

Eleştiri :

«Olsun, ... olsun»lu tümcede «hız» ve «temiz iş» yalnız ve özellikle **eşitlik** ilgisıyla bağlıdır ve **birliktelik** ilgisi yok olmuştur.

14. bir yandan..., öte yandan

Örnek :

«Üretimin sınırlandırılması, bir çalışma kümesinin amaçları **ve** değerleriyle, kümenin içinde yer aldığı örgütün amaçları ile değerleri arasındaki gerçek ya da düşsel bir çatışmanın sonucudur.»

«Ve»siz hal :

«Üretimin sınırlandırılması, bir yandan çalışma kümesinin amaçları

ile değerleri, **öte yandan da** kümenin içinde yer aldığı örgütün amaçları ile değerleri arasındaki gerçek ya da düşsel çatışmanın sonucudur.»

Eleştiri :

Anlam çok değişmiştir. Birinci tümcede **çatışma** «çalışma kümesi»nin amaçları ve değerleri ile «kümenin içinde yer aldığı örgütün amaçları ve değerleri» arasındadır. İkincide ise, **çatışma** «çalışma kümesinin amaçları ile değerleri» ve bir de «kümenin içinde yer aldığı örgütün amaçları ve değerleri» arasındadır. Örnekte «ve»nin yerine gerçekte «ile» konmuştur, ama bundan doğan aksaklık, **değerleriyle** sözcüğünün sonundaki «ile»nin yerine «bir yandan..., öte yandan da» kullanılarak giderilmeye çalışılmıştır.

15. **bir yandan ..., bir yandan da**

Eleştiri :

Bunun 14. yoldan hiç farkı yoktur.

16. **... dığı gibi**

Örnek :

«Komuta birliği gerçek yaşamda yoktur **ve** yaşayan örgütler içinde sağlanması da olanaksızdır.»

«Ve»siz hal :

«Komuta birliği gerçek yaşamda bulunmadığı **gibi**, yaşayan örgütler içinde sağlanması da olanaksızdır.»

Eleştiri :

Bu iki tümce anlamdaşsa, «ve»nin yerine «-den başka» da kullanılabilir demektir; çünkü «... dığı gibi,» tümceye bu anlamı katmaktadır.

17. **gibi ... de**

Örnek :

«Toplumsal küme yapısının nedeni **ve** sonucu olduklarını daha önce gördüğümüz yakın ilişkilerle ortak benimseme duyguları etkili bir bildirismeye olanak sağlar.»

«Ve»siz hal :

«Toplumsal küme yapısının nedeni **gibi** sonucu **da** olduklarını daha önce gördüğümüz yakın ilişkilerle ortak benimseme duyguları etkili bir bildirismeye olanak sağlar.»

Eleştiri :

İkinci tümceye «yalnız nedeni değil, sonucu da olduğunu gördüğümüz» ya da «nedeni olduğu tarzda sonucu da olduğunu gördüğümüz» anlamı katılmış oluyor.

18. **Gereksiz «ve»leri kaldırma yolu**

Eleştiri :

Yalnız gereksiz «ve»ler değil, gereksiz bütün sözcükler aynı işlem-

den geçirilmeli, yani üstleri hemen çizilmelidir. Ama «gereksiz» olduğu söylenen «ve»ler, gerçekten gereksiz midir? Örneğin, deniliyor ki: «Kitapta geçen «ve»lerden bir bölümünü de, ne anlatımı, ne de tümcenin akıcılığını herhangi bir biçimde etkilemedikleri için, yerine başka bir sözcük ya da deyim koymadan kaldırma yoluna gittik. Bunlara örnek olarak «ana ve babalar» yerine «ana babalar» denmesi, bir de tümce sonlarındaki «... vb. gibi»lerin vb'ler atılarak yalnız «... gibi.»ye dönüştürülmesi gösterilebilir.»

«Ana ve babalar» ile «ana babalar» anlamdaş değildir. İngilizce metinde «parents» sözcüğü varsa ve önce «ana ve babalar» diye çevrildiyse, çeviri yanlıştır. Yok, İngilizce metinde «mothers and fathers» deniyorsa, ve bu önce «ana ve babalar» diye çevrilip sonradan «ana babalar» haline getirildiyse, «ve»den kurtulmak uğruna bir çeviri yanlışı yapılmıştır. Bilindiği gibi, Osmanlıca «ebeveyn» sözcüğünün bugün kullandığımız karşılığıdır «ana baba». Tümce sonlarındaki «... vb. gibi»lerin vb'lerinin atılmasına gelince, burada gerçekten bir fazlalık vardır. Ya vb., ya da «gibi» atılmalıdır. «Ve»den kurtulmaya çalışanlar elbette vb'yi atacaktlardır. Oysa bu vb'ler «etc.» anlamında ise, «gibi»lerin atılması gerekirdi. Bugüne kadar, hiç bir «ve» düşmanı (Böyle denebilir, çünkü kimileri «ve»den açıkça tiksiniyor ve ondan kurtulmak uğruna neleri göze almıyor!) «vb.» yerine ne kullanılabileceğini, ve örneğin «Güneyden kuzeye, alçak ovalardan yüksek yaylalara, vb. gidildikçe» veya «sevinçten hopladı, kahkahalar attı, yerlerde yuvarlandı, vb.» gibi bir söyleyişte «vb.»nin yerini neyin tutabileceğini gösterememiştir. Denemeciler «ve de» üzerinde durmamışlardır. Bu, ilk Türkçe metinde onu hiç kullanmamış olmalarına yorulabilir.

«Ve»den kurtulmak için tümcelere eklenen sözcüklerin İngilizce-leri, eksik olarak şöyle sıralanabilir: in addition, also, further, moreover, by reason of, on account of, owing to, thus, meanwhile, furthermore, or, and/or, Whether ... or, both ... and, on the one hand ... on the other hand... Görülüyor ki, İngilizce bu bakımdan hiç de yoksul bir dil değildir.

«Ve» yerine başka sözcükler kullanılması ekonomik de olmamıştır. «Ve»lerle birlikte atılan hece sayısının tümceye eklenen hecelerin sayısına oranı, izlenen yollara göre, sırasıyla şöyledir: 1. 2/7; 2. 1/2; 3. 1/4; 4. 1/2; 5. 1/5; 6. 1/4; 7. 1/3 ve 1/4; 8. 1/1; 9. 1/2; 10. 1/2; 11. 1/0; 12. 1/4; 13. /4; 14. 1/7; 15. 1/7; 16. 1/4; 17. 1/3; 18. Gerçekten gereksiz her «ve» için 1/0.

izlenen yollara göre, her yolun izlenmesiyle «kurtulunan» «ve» sayısı, sırasıyla şöyledir: 1. 150; 2. 7; 3. 16; 4. 14; 5. 22; 6. 4;

7. 17; 8. 123; 9. 66; 10. 323; 11. 68; 12. 12; 13. 7; 14. 4; 15. 1; 16. 4; 17. 1; 18. 75. TOPLAM : 914 «ve». Öbür yolların kullanılmasıyla atılan «ve» sayısı 3350'dir. (GENEL TOPLAM : 4264 «ve».) Bu sayılar, kitabın nasıl bir nitelik değişikliğine uğradığı konusunda epeyce bilgi vermektedir. Yeni önerilen yol başına ortalama 50,7 «ve» düşerken, eski diyebileceğimiz her yol başına ortalama 372 «ve» düşmektedir. Bu, yeni yolların eskileri kadar başarılı olmadığını kanıtlamaktadır. (Başarı, yalnızca işin nicel yönü bakımından düşünülüyor.)

Üzerinde durulması gereken bir nokta da şudur : Öyle görünüyorki, «ve»den kurtulmak için gösterilen bu çaba, yanlış bir hesaba dayanmaktadır. Şöyle deniyor : «... kitabı bir kez daha gözden geçirip dilinde gerekli düzeltmeleri yapmaya çalışırken karşımızdaki en büyük güçlüklerden birinin, belki de birincisinin «ve» bağlacından kurtulma sorunu olduğunu gördük. «Ve»ler bize, yabancı kökenli sözcükleri çıkarıp atma çabamızda giderilmesi kesinlikle gereken bir engel gibi göründü. Bu çalışmalar sonunda kitapta geçen 4.000'in çok üstündeki «ve» sözcüğünün tümünü çıkarıp atmayı, böylece de yabancı kökenli sözcükler oranında % 3'e yakın bir azaltma sağlamayı başardık.» Bu hesabın yanlışlığı şurdadır : Bir kitaptaki yabancı kökenli sözcük sayısı, yabancı kökenli her sözcüğün bir kez toplanmasıyla bulunur. Kitaptan bütün «ve»lerin atılmasıyla, yabancı sözcük sayısı yalnızca 1 eksilir. Yoksa, 4264 «ve»nin atılmasıyla yabancı kökenli sözcük sayısında % 3'lük bir azalma olsaydı, kitapta 142.133 yabancı kökenli sözcük bulunmak gerekirdi ki, o zaman, denemecilerin kitabı Türkçeye çevirmediklerini söylemek bir zorunluk olurdu.

«Ve» gibi işlek, dilimizin yüzyıllarca önce özümsemiği bir sözcükten «kurtulmak» söz konusu olamaz. «Ve»nin dilimize sağladığı olanaklardan sonuna kadar yararlanılmalıdır. Artık Arabin «vav-ı âtifası» yoktur, Türkçenin «ve bağlacı» vardır...

Ankara, Mayıs 1975

DİPNOTLAR

¹ Tahir Nejat Gencan, «Kâşgarlı Mahmut'un Öztürkçeciliği», **Türk Dili**, (1 Haziran 1972), s. 195.

² Gencan, agy., s.195.

³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, «Türkçe Niçin Klasik Dildir?», **Türk Dili**, (1 Eylül 1971), s. 452.

⁴ Haydar Ediskun, *Yeni Türk Dilbilgisi*, (Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963), s. 316.

⁵ Ediskun, agy., s. 315.

⁶ W. Bang ve G. R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, (İstanbul Üniversitesi Yayınlarından : 18, İstanbul, 1936), s. 10-33.

Bang ve Rahmeti, «Index»te, «takı» sözcüğü için «yine», «ve», «dahi» karşılıklarını vermişlerdir (s. 64). «Yine» karşılığının verilmiş olması, «takı ilgerü kitdiler» (s. 22) tümcesinin, bugünkü dile, «yine ilerlediler» (s. 23) diye çevrilmişliğindendir. Oysa bu tümce ya «ve ilerlediler», ya da «daha ileri gittiler» diye çevrilmek gerekirdi; çünkü Destan'da yine (kine) ve gene (kene) sözcükleri vardır ve hayli sık kullanılmıştır. Bununla birlikte, «yine» sözcüğünün kullanılmış olması, anlatımın akışını aksatmamaktadır.

Öte yandan, «takı taluy, takı müren» (s. 10), «daha deniz, daha müren (ırmak)» (s. 17) diye, ve «alalım ya takı kalkan» (s. 16), «alalım yay ile kalkan» diye çevrildiği halde, «daha» ve «ile» sözcükleri, «takı»nın karşılıkları arasında yoktur. Demek ki, Bang ve Rahmeti, «takı» için, «yine», «ve», «dahi», «daha», «ile» karşılıklarını kullanmışlardır. Ve bunların içinde en çok kullandıkları «ve»dir.

⁷ 14. dipnota bakınız.

⁸ Kaşgarlı, «takı»nın «dahi», «daha» anlamlarına geldiğini bildirmiş ve şunu eklemiştir: «Oğuzcada 'ile' anlamıdır». Bkz. *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi* (TDK, Ankara, 1941), c. III, s. 226.

Orhan Şaik Gökay, *Dedem Korkudun Kitabı*'ndaki sözlükte, kaynaklar göstererek, «dahi»nin, türlü yerlerde, keza, hem, tekrar, mükerrer, hâlâ, henüz, de, yine anlamına daha, diğer, dahi, ve hem anlamına yine; ve metinde ise, de, artık, bundan böyle, hem, hâlâ anlamlarına geldiğini bildirmektedir.

Verilen karşılıklar arasında «ile»yle «ve»nin yokluğu, herhalde giderilmesi gereken bir eksikliklerdir.

Bugün «ve» de, tıpkı «dahi» gibi, çok değişik anlamlarda kullanılmaktadır. «Ve»yi yalnızca bir bağlaç saymak, soruna yalnız dilbilgisi açısından bakmak, yanlıştır.

⁹ Kaşgarlı, Türklerin «dahi» anlamına «takı», Oğuzların «dakı» dediklerini yazmıştır. (Atalay, agy., c. III, s. 195). Sözcük, Dede Korkut'da «dahi» biçimindedir. Öyleyse, geçirdiği değişim, herhalde bu sırayı izlemiştir.

¹⁰ Muharrem Ergin, *(Orhun Âbideleri)*, (MEB, Devlet Kitapları, İstanbul, 1970), s. 51.

¹¹ Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları II*, (TDK, İstanbul, 1939), s. 81.

İsmet Zeki Eyüboğlu, «daha» sözcüğü ile ilgili olarak şöyle yazıyor: «**Daha**, eski Türkçe takı'dan. Bunun **taki**, **dahi** gibi söylenişleri de vardır. Anadolu Türkçesine Asya Türkçesinden geçtiği sanılan dahi'nin Hititçe eşanlamda **dakkı** (takı) sözüyle yakınlığı, özdeşliği ilginçtir. Hitit kaynaklı olması daha uygun görünüyor.» Bkz. İsmet Zeki Eyüboğlu, «Anadolu Türkçesi LII», **Yeni Ufuklar**, (Aralık 1973), s. 60.

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde, dillerinde **takı** (dahi) sözcüğü vardı. Hint-Avrupa dillerinden olan Hititçedeki **dakkı** ile bu sözcük arasındaki benzerlik, ve varsa özdeşlik, bir raslantı olmalıdır. İ. Z. Eyüboğlu'na böyle yazdıran, onun Anadolu'yu yorumlayışı olabilir. Öyle görünüyor ki, «takı» sözcüğü, **takmak** eyleminin köküne -i ekinin getirilmesiyle türemiştir.

¹² Bang ve Rahmeti, agy., s. 10, 16, 22, 24, 26.

¹³ **Kutadgu Bilig**, **Tıpkıbasım II**, **Fergana Nüshası**, (TDK, İstanbul, 1943, iç kapakta 1942), s. 312. Ve **Kutadgu Bilig**, **Tıpkıbasım III**, **Mısır Nüshası**, (TDK, İstanbul, 1943), s. 257.

¹⁴ Besim Atalay, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi**, (TDK, Ankara, 1940, 1941), c. I, s. 177 ve c. II, s. 263, 264, 356.

Atalay bu örneklerdeki «takı»lı dizeleri şöyle çevirmiştir: «Kazımı ve kuğumu», «Sıkırganla sıçan», «Onun boynunu ve tura kalanını da biçerek».

¹⁵ Atalay, agy., c. I, s. 23.

¹⁶ Edip Ahmet B. Yükneci, (Reşit Rahmeti Arat), **Atabetü'l-Hakayık**, (TDK, İstanbul, 1951), s. 73.

¹⁷ Orhan Şaik Gökyay, **Dedem Korkudun Kitabı**, (Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1973), s. 14, 33, 39, 57, 64.

¹⁸ Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, (TDK Yayınlarından: 169, Ankara, 1958), s. 55.

¹⁹ Keykâvus, (Mercimek Ahmet), **Kabusname**, (İkinci basılış, İstanbul, 1966), s. 7 ve 11.

²⁰ Orhan Şaik Gökyay, «ve dahi» için şu karşılıkları vermiştir: «Bundan başka, hem de, ve daha.» Verilen karşılıklar da bu görüşü doğrulamaktadır. Gökyay, bu karşılıklara «ve deyi de eklemeliydi. Bkz. Gökyay, agy., s. 300.

²¹ Bang ve Rahmeti, agy., s. 26.

²² Bang ve Rahmeti, agy., s. 49.

²³ Bu örnekler, öğretim amacıyla yazılmış iki kitaptan alınmıştır: Abdurrahman Nisari, **Metinli Türk Edebiyatı**, Lise II. Sınıf, (İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1954), s. 49, 63, 89, 132. Rauf Mutluay,

100 Soruda Türk Edebiyatı, (Gerçek Yayınevi, İstanbul, Mart 1969), s. 41, 62, 63.

Bu iki yazar, kitaplarını yazarken «ve»li örnekler seçmeye özenmiş olamazlar. Bu da gösteriyor ki, adı geçen ozanlarda «ve»li başka dizeler de bulunabilir.

²⁴ Ediskun, agy., s. 316-317.

²⁵ Ediskun, agy., s. 301.

²⁶ Örneğin Gencan, adı geçen yazısının ikinci tümcesinde «ve»yi kullanmıştır.

²⁷ «Ve O Hiç Bir Şey Demedi» ile «vb.» örneklerini, Cemal Süreya, özel bir konuşma sırasında vermiştir.

²⁸ Nâzım Hikmet, *Kuvâyı Milliye*, (Bilgi Yayınevi, Ankara, Temmuz 1968), s. 11-12.

²⁹ Cemal Süreya, *Beni Öp Sonra Doğur Beni*, (e Yayınları, İstanbul, Ekim 1973), s. 12.

³⁰ Cemal Süreya, agy., s. 20.

³¹ Şemsettin Ünlü, «'Ve' Sözcüğü», *Türk Dili*, (1 Eylül 1972), s. 523.

³² Bang ve Rahmeti, agy., s. 10.

³³ Gökyay, agy., s. 77.

³⁴ Cemal Mıhçıoğlu, «'Ve' Bağlacından Nasıl Kurtuluruz?», *Türk Dili*, Nisan 1975. Kaynağı bildirilmemiş bütün alıntılar için de aynı yere bakınız.

³⁵ *Kamu Yönetimi*, H. A. Simon, D. W. Smithburg, V. A. Tompson'dan Çeviri. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973, XVIII-570 sayfa.

³⁶ Cemal Mıhçıoğlu, «'Ve' Bağlacı Üzerine», *Türk Dili*, Mayıs 1975.

³⁷ *Yeni Yazım Kılavuzu* (Yedinci Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları — Sayı: 309, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973.

fethi naci'nin okudukları

ŞAFAK

Sevgi Soysal'ın ilk iki romanında, Yürümek'le Yenişehir'de Bir Öğle Vakti'nde, tam bir roman yapısı yoktu; başlı başına bir hikâye olabilecek kimi sayfalar romana eklenmişti; hikâye ile roman, boşandıktan sonra birlikte yaşamalarını sürdüren bazı karı kocalar gibi, aynı çatı altında birlikte yaşamağa devam ediyorlardı. Sevgi Soysal, ilk defa Şafak'ta sağlam bir roman yapısı kurmuş. Romanın ilk sayfalarında adları geçen Oya'nın, Mustafa'nın, Hüseyin'in, Maraşlı Ali'nin, Gülşah'ın, Zekeriya'nın roman boyunca derinlemesine tanıtılması; bunlara eklenen polis Abdullah, Birinci Şube Müdürü Zekâi bey, emekli albay-fabrika müdürü Muzaffer bey... Adana'da ılık bir sonbahar gecesi başlayan ve o gecenin sabahında sona eren olaylar içinde bu kişilerin geliştirilmesi, sorunların bu kişilerin gerçek yaşamlarından çıkarılışı, bunun için de her sorunun sahil oluşı, yaşanmış ve ödenmiş oluşı... Ve sorular, sorular... Şafak, gerçekte, sorular getiren bir roman. Yaşamının içinden gelen ve kişilerin başkalarına değil kendi kendilerine sordukları sorular; yakın geçmişin özeleştirisi ile geleceğin sorumluluğundan çıkan, yaşamak kadar gerçek sorular... Romanın bitimine yedi sayfa kala Oya hâlâ kendi kendine sorar: «Eski Oya'yı, onun alışkanlıklarını unuttu, bıraktı mı gerçekten? Yoksa buna zorlandığı için öyle mi sandı? Artık zorlanmayınca ne olacak?» Mustafa, tahliye olduğu gün arkadaşlarının «Unutma bizi» dediklerini anımsar. «Mahkeme dönüşlerini, tahliyesi reddedilenlerin içlerine gömüverdikleri umutları, işkenceden gelenlerin bir de kendi kendilerine sürdürdükleri işkenceyi, ezilmiş, horlanmış kişiliklerin toparlanmak, eskisinden sağlam olmak için çektikleri sessiz doğum sancılarını, uzun gecelerdeki sohbetleri, bir bardak çaya, kah-

veye duyulan sevinci, mektup dağıtımında çarpan yürekleri, mektup-suzlukların dış dünyaya duydukları kırılganlığı, alışmamak, unutmamak, sinmemek, tükenmemek çabalarını, dostlarla paylaşılan acıları unutmama. Herşeyi yeniden düşünmek, sevmek, inancını bilemek duygusunun verdiği mutluluğu, temiz, yararlı, bekletilmiş kini unutmama...» Sevgi Soysal'ın hapisane üzerine yazılmış çoğu şiirlerden çok daha etkili bu satırlarından sonra Mustafa sorar kendi kendine: «Bütün bunları, daha nice şeyleri unutacak mısın?»

Aslında, Sevgi Soysal, Şafak'ı niçin yazdığını bu unutulmaz güzellikteki satırlarla açıklar gibidir: Yaşanılanları unutmamak, bunlardan gerekli dersleri almak. Bunun içindir ki Feza'ya açıkça «Çünkü aslında şafak vakti değil...» dedirtir. Bunun içindir ki «susmak» sorununu çekinmeden, açıkça ortaya koyar: «Ölmeyi göze almak. Çok söylenmiş, bilinen bir cümle. Ölmeyi göze alanlar çıktı. Ama susmayı göze almak. Yeterince durulmadı bunun üzerinde. Deneyi yoktu bu işin. Susmanın nasıl zor olabileceği bilinmiyordu. İnanç ve dürüstlük, yüreklilik, susmak için yeterli sanılıyordu. Susmamak diye bir şey olmaz sanılıyordu. Çok doğaldı susmak. Ama sonra, oralara götürülenlerin hepsi, çok acı bir biçimde öğrendiler ki, susmak, inanmakla, dürüst ve yürekli olmakla, yalnız bunlarla gerçekleşmiyor.» Ve Necdet'in sözleri: «Eskiden, bir devrimcinin konuşmamasının doğal sanılması gibi, şimdi de işkencede konuşmak doğalmış gibi davranıyoruz. İkisi de yanlış. Eski romantikliğimiz ne kadar yanlışsa, şimdiki nerdeyse kadcerciliğimiz de o kadar yanlış. Bir devrimci nasıl ve niçin konuşmaz? Bu nasıl öğrenilir? Nasıl mümkündür bu?»

Sevgi Soysal, yalnız işkence göreni anlatmıyor; işkenceciyi de anlatıyor. Hem de büyük bir güçle. Sema'yı ve Çiğdem'i unutmak mümkün değil. İşkencecileri anlatırken Sevgi Soysal kendini tutamıyor: Polis müdürü Zekâî'den söz ederken, altı sayfada, sekiz defa «köpek gibi», iki defa «it» diyor. Kimbilir, belki de Sevgi Soysal sekiz defa değil de başlangıçta on sekiz defa «köpek gibi» diye yazmıştır da sonra —dikkatli roman okurlarına saygısından— «köpek gibi»lerin bir kısmını üzüle üzüle silmiştir!

Sevgi Soysal, Şafak'taki halktan kişilere büyük bir sevgiyle bakıyor. Özellikle Maraşlı Ali'yi, Ali'nin karısı Gülşah'ı anlatırken. (Ali'yi ne güzel anlatır, tek cümlede: «Elleri, vücudu işçi, yüzü aydınlı.») Onlarda eleştirilecek yanlar aramıyor. Emniyet'te, Ali'ye, bir süre önce dayak yediği polise «Ha siktir len!» dedirtebiliyor. Ali'den son söz edişi şöyle: «Haksız kesilen yövmiye üzerinde duracak. Üçgünlük de olsa, hakkını alacak. Mutlaka.» Ali'nin uyduruk sorunları, uyduruk kaygıları yoktur. Gülşah da öyle. Mustafa, veda etmeden ayrıl-

diği Ali ile Gülşah'ı düşünürken emindir: «Ama yok, Mustafa, ne Ali'nin ne Gülşah'ın ona beddua etmeyeceklerini biliyor. Gülşah yengenin Mustafa'ya daha kaç kez seve seve bumar pişirmeye gönlü olduğunu da.»

Ne var ki Sevgi Soysal küçük burjuva aydınların gözünün yaşına bakmıyor. Onlara karşı alabildiğine acımasız. Ve onları Ali'den, Gülşah'tan çok daha iyi tanıdığı belli. Oya ve Mustafa büyük bir ustalıkla anlatılmış kişiler. Bunlara Hüseyin'i de katabiliriz. Sevgi Soysal, Hüseyin'den az söz etmesine rağmen, Hüseyin'in kişiliğinde yaygın bir solcu aydın tipini, yârdan da serden de geçemeyen solcu aydını, hayran olunacak bir başarıyla canlandırıyor. Adım başı rastlanan bu tip ilk defa Şafak'ta edebiyatımıza giriyor. Ve bütün boyutlarıyla.

Sevgi Soysal, Oya'dan söz ederken, bir yerde, şöyle diyor: «Mustafa'yla aralarında ortak yönler seziyor, kendini beğenmemek, kendinden memnun olmamak, değişik nedenlerle de olsa.» Gerçekten de «kendinden memnun olmamak», Oya ile Mustafa'nın ortak nitelikleri; «kendini beğenmemek» diyemiyorum Sevgi Soysal gibi, çünkü kendilerinden memnun olmalarına rağmen, sürekli tedirginliklerine rağmen Oya da beğeniyor kendini, Mustafa da. «Kendinden memnun olmamak»la «kendini beğenmemek» ayrı şeyler; kendinden memnun olmayanların çoğu —genellikle— bir gizli kendini beğenmiştir.

«Kendinden memnun olmamak», özellikle Oya'da nerdeyse bir günlük yaşama biçimi, daha doğrusu yaşama durumu. Sanırsınız Oya bu yeryüzüne durmadan hatalar yapıp ardından bu hatalara üzülme için gelmiştir.

Sevgi Soysal, ayrıntıları ustalıkla kullanıyor. Güçlü bir gözlem yeteneği var. O da farkında: Oya'dan söz ederken «dünyalar kötüsü gözlem düşkünlüğü» der. Küçük ayrıntıları kişilerini tanıtmada tam yerinde kullanıyor. Sözelimi 90. sayfada Atatürk heykeltıraşından söz edince, ilkin, gereksiz bir ayrıntıdan söz ettiğini sanıyorsunuz; ama aynı heykeltıraşın 101. sayfada tekrar söz edince 90. sayfada boşuna söz etmediğini anlıyorsunuz.

Takıldığım yerleri yok mu romanın? Var, elbette. Örneğe, sorgu gecesi Oya yalnız hapisaneyi, hapisanede tanıdığı insanları anımsar; sanki hapisane dışında hayatı yoktur, hapisane dışında dostları yoktur, kocası yoktur, çocuğu yoktur, düşünceği bir erkek yoktur. Sema'nın, Çiğdem'in acılarını anımsar; bunlar, romana katkısı olan anılardır. Aynı gece uzun uzun Menekşe'yi, Asuman'ı, Güllü'yü, Firdes'i de anımsar. Bu anılar güzel anlatılmış, ama romana bir şey kattıklarını pek sanmıyorum. Ama 97. sayfada evli ve çocuklu oldu-

ğunu öğrendiğimiz Oya, sadece sabahleyin, polis Abdullah «Serbest-siniz!» dedikten sonra, romanın bitimine 26 sayfa kala, 256. sayfada kocasını ve çocuğunu anımsar: «Peki kocası? Peki ev? Peki çocuğu?» Kocasını ve çocuğunu niçin anımsamadığını şu sözlerle açıklamak ister: «Dönünce yepyeni bir yaşama başlamak. Boşanmak.» Yetersiz bir açıklama. Oysa Mustafa'yı anlatırken bu hataya düşmez; Mustafa «Karım, kızım, bütün olanlar, olacaklar, devrimci hareket...» diye düşünür; ayırmaz bunları birbirinden.

Kişilerini ustalıkla çizmesine rağmen 246. sayfada Oya'nın düşünebileceği şeyleri Mustafa'ya düşündürmüş gibi geldi bana: «Mutluluk saçma sapan durumlarda mümkün.» gibi, «Özlüyormuşum demek böyle bir şeyi. Neyi? Sevi, hafiflik, aşk, saçmalık. Ne bileyim işte, gündelik şeyleri. Böyle bu.» gibi düşünceler Oya'ya yakışıyor, Mustafa'ya değil.

Bir yerde de dalga geçmiş Sevgi Soysal, 237. sayfada polis Abdullah'a, Hüseyin için, «Öğretmenin kuzeni» dedirtiyor; fakara Abdullah nerden bilsin «kuzen»in ne demek olduğunu!

Şafak, üzerinde uzun boylu durulabilecek bir roman. Sevgi Soysal yalnız romancı olarak ustalaşmakla kalmamış, dünyaya ve insanlara bakışı büyük bir olgunluk kazanmış, düşüncesi —gerçeklerle beslenip zenginleşerek— özgün bir gelişme yoluna girmiş. Romanı ilk defa Akdeniz kıyılarında, deniz, güneş ve rakı bolluğu içinde okumuş, «Orospular! Zinacılar! Asuman size kurban olsun, ulan çayınız benden, siz bir daha benim gibi ..cık değeri bilen karıyı zor bulursunuz.» gibi cümleleri okuyunca basmışım kahkahayı. Romanda başarıyla gerçekleştirilen gerilimli hava ve «Ne olacak?» merakı sürükleyip götürmüştü beni. Ama bu yazıyı yazmak için, çalışma masasında, ikinci defa ve notlar alarak okuyunca romandaki nice değerlerin yeni farkına vardım. Bunun için bugünlerde nefis bir roman okumak isteyen herkese Şafak'ı salık verebilirim.

SOSYALİZMİN EKONOMİ POLİTİĞİ

Sosyalizmin Ekonomi Politikası'ndan yalnız iki bölüm okudum: «Sosyalist Toplumda Bölüşüm»le «Sosyalist Yeniden-Üretim».

G.P. Solus başkanlığında bir kurulca hazırlanan kitabın 199. sayfasında sosyalist toplumdaki ücretin niteliği şöyle açıklanıyor: «Devlet mülkiyetinde olan işletmelerde, emeğe göre bölüşüm, ücret biçimine bürünür. Sosyalist kategori olarak ücret, yepyeni bir içeriğe sahiptir. Kapitalizmde, ücret, işgücü değer ve fiyatının dönüşmüş biçimidir. Sosyalizmde ise, işgücü meta olmaktan çıktığına göre, ücret,

işgücü değer ve fiyatının ifadesi olamaz. Üretim araçlarının sahipleri olan emekçiler, elbette kendi işgüçlerini kendilerine satamazlar./ Sosyalist toplumda ücret, işçi ve müstahdemlerin, ulusal gelir içindeki, herbiri tarafından harcanan emeğin nicelik ve niteliğine göre kişisel tüketime ayrılmış paylarının para olarak ifadesidir. Sosyalist toplumdaki ücret ile kapitalist toplumdaki ücret arasındaki fark buradadır.»

Sovyetler Birliği'nde, 1964 yılında, ulusal gelirin bileşimi şöyle:

Sanayi	% 53,6
İnşaat	8,9
Tarım	21,4
Ulaştırma ve PTT	5,4
Ticaret, depolama, maddi ve teknik gerçekleştirme vb.	10,7
Ulusal gelir toplamı	100,0

Ulusal gelir, birikim fonu ile tüketim fonu biçiminde iki esas kısma ayrılıyor. Birikim fonu üç fona bölünüyor: 1) Üretim genişletme fonu, 2) Toplumsal yedeklilikler ve sigorta stokları fonu, 3) Kültürel ve toplumsal yapıtlar inşaat işleri fonu. Tüketim fonu da dört fona bölünüyor: 1) Maddi üretim alanında çalışma karşılığının ödenmesi fonu, 2) Eğitim, halk sağlığı ve bilim fonu, 3) Toplumsal güvenlik fonu, 4) Devlet yönetimi ve ülke savunması fonu. 1964'te, tüketim fonunun % 88,6'sı kişisel tüketime, % 8,5'i halk hizmetindeki kuruluşların maddi harcamalarına ve % 2,9'u da bilimsel kurumlar ve yönetimdeki maddi harcamalara ayrılmış bulunuyordu.

Bu kısa bilgileri eser hakkında bir fikir vermek için aktarıyorum. «Sosyalizmin Ekonomi Politikası», bu konulara ilgi duyanların çoğunun kafalarını kurcalayan sorulara açık seçik cevaplar getiren bir kitap. Çevremdeki eşe dosta bu kitaptan söz ettiğimde çoğunun böyle bir kitaptan haberi olmadığını gördüm. İlgilenenlere belki bir hayrı dokunur diye yazıyorum bu satırları.

SELİM İLERİ'NİN BİR YAZISI

Yeni Ufuklar dergisinin Haziran 1975 sayısında Selim İleri'nin bir yazısı var: «Füruzan'ın Önemi». Selim İleri özellikle «Benim Sine-malarım» hikâyesi üzerinde duruyor. Füruzan'ın anlatımından söz ederken bu hikâyeden bir alıntı yapıyor: «Geceyarısını hiç düşünmedi Nesibe. Her yan elektriklerle aydınlanmıştı. Kuytulara, ara sokaklara girmek zorluğunu daha bilmiyordu. Kaldırım diplerinde biten içerlek kapıların açıldığı dar, kirli koridorları, yağlı kapı tokmaklarını bilmiyor-

du.» Ve ekliyor: «Yazarın adlandırmadan, kesin biçimde nitelemekten çağrıştırdığı, betimlediği ortam tutumlu bir dilin eşliğinde vurgulanmış...» Daha ilerde de şöyle diyor Selim İleri: «'Benim Sinemalarım'ın 'yağlı kapı tokmakları' öyle kolay kolay aşılabılır mı? Hiç sanmıyorum.»

Fürüzan'ın hikâyeciliği üzerine ben de iki yıl kadar önce Yeni Dergi'de bir yazı yazmıştım. O yazıyı yazdıktan epey sonra bir gün «Benim Sinemalarım» hikâyesini yeniden okurken birden Selim İleri'nin yazısına aldığı küçük parça ile allak bullak olmuş, günlerce o bir-iki satırlık hikâye kırıntısını unutamamıştım. Ve yazdığım yazıda neden bunu atladım diye üzülmuştüm. Selim İleri'nin yazısını okuyunca bayağı sevindim ve rahatladım. Hem bir yazarla başkalarının farkında olmadığı bir güzellikte buluşmak güzel, hem de bu güzellğin okurlara duyurulması güzel.

Selim İleri'nin edebiyat üzerine yazdığı yazıları ilgiyle okuyorum; eser üzerinde düşünmesini, esere nüfuz etmesini biliyor. İşportaya düşmüş düşünceleri değil kendi düşüncelerini söylüyor. Ama hikâyelerini aynı ilgiyle okuduğumu söyleyemeyeceğim.

MUTSUZLUK ÜZERİNE

Bir tek cümle için bir kitaptan söz edilir mi? Edilir, bence; niçin edilmesin.

Jean Genet'nin «Haute Surveillance» adlı tek perdelik oyununu okuyalı çok oluyor, ama orada bir cümle var ki bir türlü aklımdan çıkmıyor. Yeux-Verts, Lefranc'la mutsuzluk üzerine tartışırken, Lefranc'ın mutsuzluk için elinden geldiğini yaptığını söylemesi üzerine, şöyle der: «Ce n'est rien savoir de malheur si vous croyez qu'on peut le choisir.» Gel de unut bunu!

Aylar sonra niçin yazıyorum bu cümleyi? Galiba yazar kıskançlığı. Galiba Selim İleri gözümü korkuttu!

bir dergi/bir kitap

ali yanardağ

Öykü, iki aylık bir hikâye dergisi. Geçen ay çıkan ikinci sayısının ağırlığını Osman Şahin bütünüyor. Celal Özcan'ın Osman Şahin'le yaptığı bir konuşma, Adnan Binyazar'ın Osman Şahin'in öykülerini genel çizgilerle belirleyen bir değerlendirme yazısı, Mustafa Ballel'in Osman Şahin'de doğa insan ilişkisini, Necati Güngör'ün Osman Şahin'in hikâyelerinde anlatım özelliklerini saptayan yazılarıyla bu bütünlük sağlanmış. Osman Şahin, hikâye yazmadaki amacını şöyle anlatıyor kendisiyle yapılan konuşmada: «Amacım mermere, kilime, ata, deveye acımak değil. Amacım, popülist bir duyarlık da değil. Kenti yazarken köyü-köylüyü, köyü yazarken de kenti iyi tanıyıp bilmemiz gerekiyor, üretim açısından yani.» Adnan Binyazar da Osman Şahin'in hikâyelerini değerlendirirken özetle şunları söylüyor: «Şahin'in öyküleri, Siverek dolaylarındaki Kâzo, Kalemli, Musayb köylerinde geçen olaylarla bütünleşmiştir. Aşiret ağalarının ahır olarak kullandıkları yerlerde öğretmenlik yapan Şahin'in öyküleri, bu nedenden ötürü, katı gerçeklerin izini taşır, hatta bir bakıma, bu öyküler, katı gerçeklerin ta kendisidir. Bu ortamda Şahin'in ilgisini çeken, katı yönetim kuralları, egemen güçler arasında doğan çıkar bağlantıları ve insanı birer ezme aracı olarak biçimlenen dinsel kökenli geleneklerdir.»

Derginin ikinci bölümünü günümüz hikâyecilerinden yedisinin ürünleri oluşturuyor. Fakir Baykurt, «Eşek Şakası»nda 27 yaşında dul kalmış 3 çocuklu bir kadını, Burhan Günel «Sessizce»de hastane kapılarında sürünen hasta bir kadınla babasının dramını şiirsel bir dille anlatırken, Celal Özcan da yine hastalık temi üzerinde yoğunlaşan hikâyesinde bir hastaneyi ve hastaları konu ediniyor alışılmış çizgilerle. Duran Yılmaz, emekçi bir genç ve yandaşıyla bunlara karşıt düşüncede bir ağa oğlunu, Ferzan Gürel «sayın muh-

birler» sayesinde izleri saptanan iki kaçağı, Lütfi Kaleli patron karşısında hakkını arayan bir matbaa işçisini hikâye ediyorlar. Fahrettin Demir ile Erdal Çakıcıoğlu ise iki yeni imza. Derginin son hikâyesi genç yaşında ölen İranlı devrimci yazar Samed Behrengi'nin. Behrengi pancarcı küçük bir çocuğun öyküsünü anlatıyor. Okula gitmeyip, hayatını pancar satarak kazanan küçük Tarverdi'nin hayat karşısında direnişini ince bir duyarlılıkla sergilemiş Behrengi.

Derginin son bölümünde Talip Apaydın, Zühtü Bayar, Erdoğan Tokmakçıoğlu, İrfan Yalçın, Yıldız İncesu ve Şükrü Bilgiç'in hikâye üstüne yapılan bir soruşturmaya yanıtları var. Soruşturmanın soruları verilmemekle birlikte öykücünün görevi konusunda Şükrü Bilgiç'in verdiği yanıtın ilginç bir bölümü aktarıyorum:

- a — Yandaşı olduğu sınıfın ideolojisini çok iyi bilmesi,
- b — Bu bilgilerin ışığında toplumun içine girmesi, doğru bir bakış açısıyla onları izlemesi, gözlemesi,
- c — Doğru bakış açısıyla değerlendirdiği materyali, estetik, öz ve biçim taşıyan, okuyucunun en iyi anlayacağı, en iyi etkileneceği bir biçimde yazması gerekir.»

Yalnız hikâyeye ve hikâye sorunlarına ağırlık veren «Öykü» dergisi, her sayısıyla bir hikâyeciyi öne çıkarmakla önemli bir işlev yükleniyor. Örneğin, bu sayısında Osman Şahin'i ele alıp, geniş bir çerçevede değerlendiren dergi yöneticilerinden, Şahin'den de örnekler vermesini bekledik. Osman Şahin'den dergiye konacak bir-iki hikâye, hem Şahin üzerine söylenenleri belgeleyecek hem de bu yazılarımızı daha geniş boyutlarda değerlendirme olanağını verecekti okurlara.

YARALISIN

«Yaralısın», Erdal Öz'ün bu yıl Orhan Kemal Roman Ödülünü alan romanı. 1960 yılında Yorgunlar (Hikâye), Odalarda (Roman) kitaplarını yayımlayan Erdal Öz, on yıl kadar sustuktan sonra 1973'te yayımladığı Kanayan adlı yapıtıyla yeniden edebiyata dönmüştü. Yaralısın romanı böylece Öz'ün dördüncü yapıtı oluyor. İlk iki kitabıyla «alışılmıştan fazla ayrılmayan yazışıyla hikâyemize yeni bir hava getirenler arasında yer alan» Erdal Öz, son iki kitabı Kanayan ve Yaralısın ile «yalnız çağını kavramakla yetinmeyen, geleceğe dönük çözümler, yorumlar da öneren, getiren, sanatçı sorumluluğunun bilincini ortaya koyan» bir yazar olarak ilgileri üzerinde topladı. Son yapıtının bir yılda üç baskı yapması da bu ilgiyi kanıtıyor.

Erdal Öz, Yaralısın'da hapishaneyi konu olarak almış. «Sen» zahirini kullanarak hapishaneyi ve işkence odalarında işkence gören

bir «siyasi»yi anlatıyor. Romandaki bütün kişilerin adları Nuri. Roman, «Nurilerle doluydu koğuş» cümlesiyle başlıyor ve «Adım Nuri benim» diyerek bitiyor.

Erdal Öz bir konuşmasında «Yaralısın'da öne aldığım kişi, ey-lemlere katılmış bir militan değildi; sosyalist bir aydıncı; onun di-renişini anlatmaya çalıştım» diyordu. Gerçekten de Yaralısın bir insanın direnişinin ve kendi kendini kurtarmasının romanı. Yaşar Kemal'in deyişyle, «Bu roman, direnen adamın destanıdır. Kendi bedeninin güçsüzlüğünü yenen, aşağılanmayı yenen, iğrençliği ye-nen, hastalıklarını yenen, gücün bile üstünde bir gücün destanıdır bu roman.»

Erdal Öz'ün bu romanında dikkati çeken bir şey de «Gözlem». Bu da Öz'ün olayların içinde yaşamasından geliyor. En ince ayrıntılara girerek çevresini, çevresindeki insanları işlek ve yalın bir dille anlatıyor. «Elektrik akımından, coptan, yumruklanmaktan, tekme-lenmekten, kanapelere kelepçelenmekten getirildiği koğuştaki, ayakla-rı, başı zonklayan genç adamı, acıdan, sızıdan yerlere basamayan tutukluyu anlatıyor. Koğuştaki tıkalı helâyi, günler sonra varilin musluğunda bulabildiği suyla ilk kez başını sabunlayan, musluğun altındaki tenekeden taşan pis sular çırpmanın diye geri çekilip ba-caklarını açan, ama günler sonra ilk kez, başını yıkayabilmekten doğan bir çeşit yaşama sevinci duyan tutukluyu, Nuri'yi, Nuri'leri anlatıyor.»

Yaralısın kitap olarak çıkmadan önce Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilmişti. Yazımı, o sıralarda yayımlanan Fakir Baykurt'un yazısından alıntıladığım şu cümlelerle bitirmek istiyorum: «Salt bas-kıyı, salt işkenceyi değil, onuru, insan onurunu anlatıyor Erdal Öz. İnsanı, yıkılmanın eşiğinde bu onur kurtaracak. İnsan onurunu böy-lesine bilen, onu böylesine başarıyla anlatabilen bir romancımız gel-di diye sevinç, kıvanç duyuyorum.»

olaylar arasında

Derleyen : Ali Yanardağ

• Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş döneminin hikâyecilerinden F. Celâlettin (Fahri Celâl Göktulga) 3 haziran salı günü ölmüştür. 20 mayıs 1895'te İstanbul'da doğan Fahri Celâl, Mercan İdadisinde orta öğrenimini tamamladıktan sonra, Tıp Fakültesine girmiş, 1918'de fakülteyi bitirerek bir süre Paris'te ruh hastalıkları üzerinde çalışmıştı. Manisa Akıl Hastanesi'nde başhekimlik de yapan Fahri Celâl, 1960 yılında İstanbul Bakırköy Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesi başhekimi iken yaş haddini doldurarak emekli olmuştu. «Kahramanlarını çokluk kıyıda köşede göze çarpmadan yaşayan yarı anormal, ama zararsız insanlardan seçen F. Celâlettin, onların dünyalarını, zaafalarını tatlı bir mübalâğa ve mizahla ışığa çıkarmaktan hoşlanır. Gerilerde kalmış bir dekor ve atmosfer, hatıralarda gömülü eski devir insanları, tipleri bulur; mesleğinden gelme bir dikkat ve kolaylıkla, hareketli bir konuşma dili ve usta bir anlatışla onların küçük dünyalarını canlandırır. İlk hikâyesi Servet-i Fünun'da çıkmış (26 eylül 1917), hikâyelerini edebiyat dergileri içinde en çok Şair (1918-1919) ve Nedim (1919)'de yayımlamıştı. F. Celâlettin, uzun zaman Cumhuriyet'e sonra da Yeni İstanbul gazetesine haftada bir fıkralar da yazdı. Eserleri: Talâk-ı Selâse (hikâyeler, 1923), Kına Gecesi (hikâyeler, 1927), Eldebir Mustafendi (hikâyeler, 1943), Avur-zavur Kahvesi (hikâyeler, 1948), Salgın (hikâyeler, 1953), Rüzgâr (fıkralar ve hikâyeler, 1955), Çanakkaledeki Keloğlan (uzun hikâye 1960, Fahri Celâl Göktulga imzasıyla, ilk baskı: Keloğlan Çanakkale Muharebelerinde adıyla, 1939)» (Behçet Necatigil'in Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü'nden) Cem Yayınevi 1973 yılında Fahri Celâl'in bütün hikâyelerini bir ciltte toplayarak yayımladı.

• Eleştirmen Doğan Hızlan geçtiğimiz ay içinde Viyana'ya giderek Türk edebiyatı üzerine bir konferans vermiştir. Avusturya Yazarlar Birliğinin çağrılısı olarak Viyana'ya giden Hızlan, Birliğin geleneksel toplantısında yaptığı konuşmada Türk şiiri, hikâyesi ve romanı üzerinde durmuştur.

• «Orhan Kemal Roman Ödülü», «Yaralısın» adlı yapıtı için Erdal Öz'e verilmiştir. Mehmet H. Doğan, Konur Ertop, Fethi Naci, Rauf Mutluay, Fikret Otyam, Nurer Uğurlu ve Hilmi Yavuz'dan oluşan Seçici Kurulda üç oy da «47'liler» adlı romanıyla Fûruzan almıştır. Erdal Öz'e ödülü 1 haziran günü İstanbul Sinematek'inde düzenlenen «Orhan Kemal'i Anma Toplantısı»nda verilmiştir. Törende söz alan konuşmacılar ölümünün beşinci yıldönümünde Orhan Kemal'in sanatçı kişiliğini dile getirmişler, bu arada yarışmanın önemini anlatmışlardır. Erdal Öz de yaptığı konuşmada «Kendini hal-kına adanmış böyle bir kişinin adına verilmiş ödülü almaktan onur duyuyorum» demiştir.

• İngiltere'de Chambridge'de yayımlanan «Dictionary of International Biography»nin bu yıl yayımlanan II. baskısına pek çok yazarımız ve sanatçımız da alınmıştır. İki büyük cilt olarak yayımlanan bu danışma kitabında Oktay Akbal, Metin And, Melih Cevdet Anday, Oktay Aslanapa, Bülent Ecevit, Haldun Dormen, Abdi İpekçi, Yılmaz Güney, Yaşar Kemal, Talat Halman, Yaşar Nabi gibi adların yaşam öyküleri yer almaktadır.

• Aytunç Altındal'ın yazdığı «Partizan» adlı şiir kitabının TCK'nun 142/1-6 maddelerini ihlal eder nitelikte olduğu gerekçesiyle, 3. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından toplattırılmasına karar verilmiştir.

• Hüsamettin Bozok, İsveç Enstitüsü'nün çağrısı üzerine Stockholm'e gitmiştir. Stockholm'de on gün kalan Bozok, İsveçli yazarlarla görüşmüş, bu arada Uppsala Üniversitesinde «Bugünkü Türk Edebiyatının Panoraması» üzerine bir konuşma yapmıştır. Bozok, daha sonra Finlandiya'ya geçerek Lahti kentinde toplanan Avrupa Yazarları Kongresine katılmıştır. 1963 yılından bu yana altı kez toplanan bu kongre, her defasında güncel sanat konuları üzerinde tanınmış yazarların düşüncelerine bir olanak sağlamaktadır.

• Nazım Hikmet'in kendi sesiyle kitaplarında yer alan şiirlerini okuduğu plak toplatılmıştır. Bu arada Nâzım Hikmet'in Bütün Eserleri derlemesi için, şairin «835 Satır» adlı kitabının 1938 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla toplatıldığı gerekçesiyle, eseri hazırlayan Asım Bezirci'nin savcılıkça ifadesi alınmıştır.

GERÇEK YAYINEVİ
100 SORUDA

dizisinde sunar :

Mehmet H. Doğan
ESTETİK

25 lira .

Wilhelm Reich

**FAŞİZMİN
KİTLE RUHU
ANLAYIŞI**

Çeviren :
Bertan Onaran

30 lira

Payel Yayınevi : P.K. 889
İSTANBUL

HAYAT ECZA DEPOSU
KOLL. ŞTİ.

Sirkeci Nöbethane, Darusaade Cad., No. 7, Kat 2
İSTANBUL

Tel : 22 86 37 - 22 64 61

ÇAĞIN
PREPARATI

Encephabol

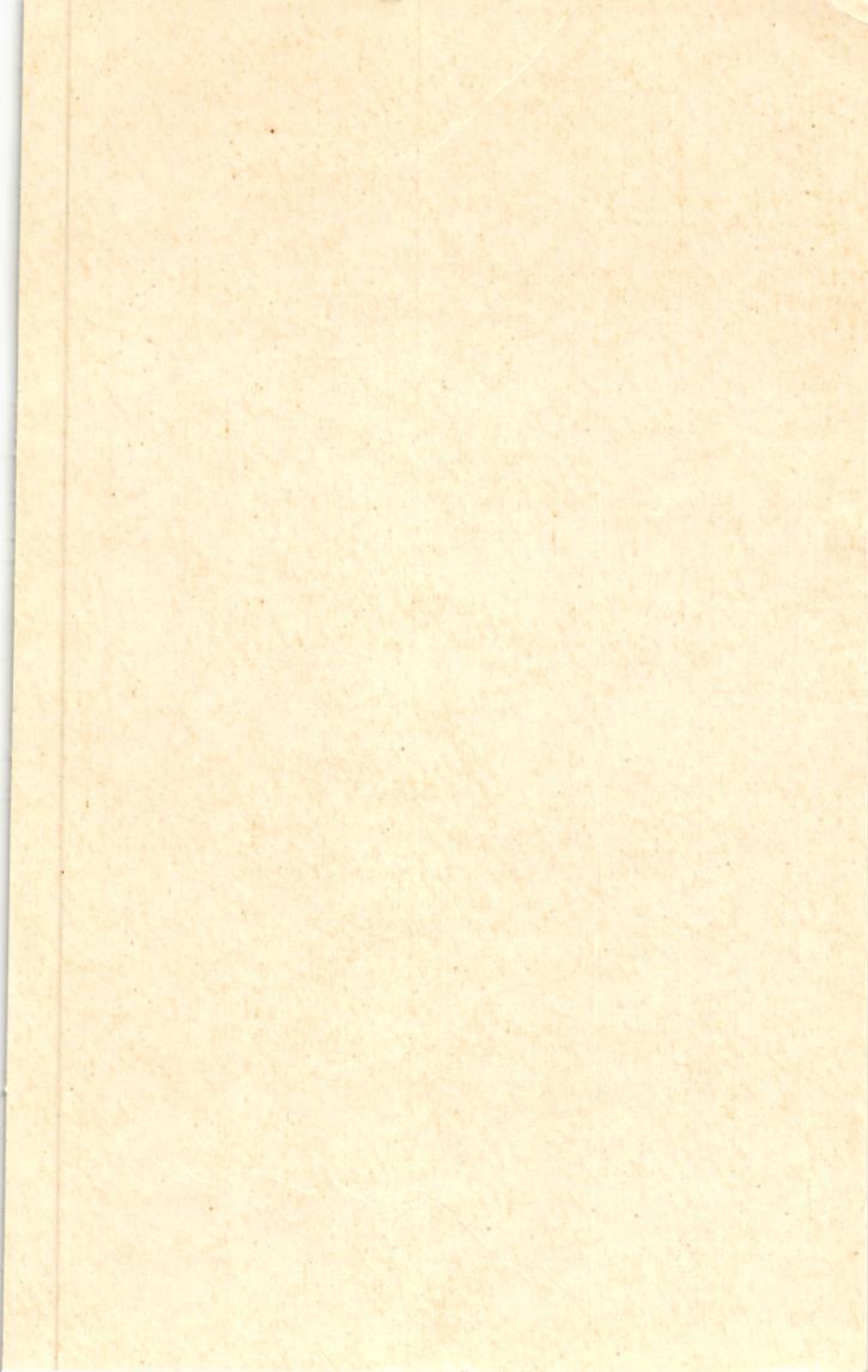
BEYİN
DOKUSUNUN
SPESİFİK
GÜCÜNÜ
ARTTIRIR

E. MERCK

aksu laboratuvarı

- * Zepam
- * Avigen (Kapsül)
- * Fervigen (Sirop)
- Demir + Vitaminler

Çemberlitaş, Peykane Sokak, No. 29
İstanbul — Türkiye
Tel. : 27 18 27

İstanbulun Anadolu yakasında
3 milyon metrekarelik bir sahada

150.000 nüfuslu yeni bir şehir doğuyor

demir

İNŞAAT SANAYİİ
KOLLEKTİF ŞİRKETİ
Mumhane Caddesi
Deniz Han Kat 1
Karaköy
İstanbul
Tel: 44 32 67